

Bűnhődés

Berlin-szövegek

1.

Berlin ragyogott, mint vidéken a takaros kis családi házak tisztaszobái. 1988-ban jártam első ízben a kettéosztott Berlinben. Huszonhét éve állt már a fal. A nyugati rész hangulata képtelen idillre emlékeztetett. A várost körülzáró fal klausztrófóbikus hatással volt rám. Ortega y Gasset 1949 szeptemberében arról elmélkedett, hogy a németek olyanok, „mintha egy hatalmas hulla bordái között szállásolnák el magukat”. A fal emlékeztetett ezekre a bordákra, azonban a Kurfürstendamm ősi platánfáinak lombjai mögött impozánsan kékllett a berlini ég, miközben gondtalan emberek kószáltak az utcán. Ebben az ellentmondásban szembesültem a másik, az apokrif történelemmel, amely a Brandenburgi Kapu előtti emelvényről táruult elem. Az alkalmi pulpitusról szemügyre vehettem a fal másik oldalán serteptertelő délceg keletnémet katonákat. A történelem belemart az életembe.

A berlini fal tövében, a Brandenburgi Kapu előtti emelvényről must-rálódva, egyszeriben olyan érzésem támadt, mintha vitriolt loccsantottak volna az arcomba. Nevelődésem nem sokkal a második világháború befejezése után, 1948-ban vette kezdetét, tankönyveim németellenes szellemben íródtak, a moziban németellenes diafilmeket vetítettek, amelyekről buzgón körmöltem a beszámolókat, melyekben minden mindig egyre megy: a partizánok győzedelmeskednek a németek felett. A vetítés befejeztével a közönség hangosan éljenzett meg tapsolt; a moziteremből kifelé araszolva pedig kórusban szidtuk a svábokat. A filmkockák jelenetei elérték céljukat, hiszen többedmagammal tartottunk a németektől, akiket senki sem nevezett így, hanem gunyorosan sváboknak szólított.

Gyáva kukacok, megérdemlik a sorsukat, hajtogatták az emberek a film hatása alatt a falusi mozi előtt. Egymást túllicitálva sziporkáztak a negatív hősökre mért jelzők. Az egyik boszniai szerb férfi históriája ébresztette fel

bennem a gyanút. Különös történetek keringtek róla. Fülembé jutott, hogy Tito kedvence volt, de aztán kegyvesztett lett, mert bolondult a fehérnép után. Mások szerint amiatt lett száműzött, mert kegyetlen cselekedeteivel túllőtt a célon, nem kímélte sem az asszonyokat, sem a gyermekeket. Ezek a hírfoszlányok nem kerültek el a marsallt sem, akit mindez iszonyúan felbőszített, s nyomban megparancsolta: takarodjon a szeme elől ez a primitív fráter. Kiadta az ordret, hogy a titkosrendőrség tartsa szemmel, mert ha megbolondul, kegyetlenkedései nem ismernek határokat, az ilyen még az anyját sem kíméli. Magányosan éldegélt a főutcai sváb házban, amelyet magas kovácsoltvas kerítés vett körül, mögötte valaha gondozott kerttel. Erről árulkodtak az örökzöld különlegességek. Pusztán az alkalmi ivócimborákkal barátkozott. Seholy sem láttam a környéken fenyőfákat, csak a főutcai sváb ház kertjében. Iskolából jövet-menet mindig megcsodáltam őket.

Egy napon azonban volt mit látnom.

– Miért rombolják le azt a gyönyörű házat? – kérdeztem az apámat, amikor lóhalálában berontottam a házba.

– Azt csak ő tudja – mordult fel ingerülten. Majd hozzátette: – Fiam, ne avatkozz a felnőttek dolgába!

Csak azért is, még inkább szemmel tartottam azt a környéket.

Rövid időn belül a régi helyén egy vadonatúj építmény emelkedett, miközben azon ügyködtem, hogy kiderítsem a tulajdonos személyét. Megjegyzem: egy cseppet sem volt könnyű dolgom, mert a felnőttek nem akartak beszélni róla. Semmiben sem hasonlított azokra a partizánokra, akiket a mozivásznonról ismertem. A kocsmákat váltogatta, társaságban vagy magányosan iszogatott, gyakran alig tántorgott haza. Olyannyira lerészegedett, hogy csak le-fel ténfergett a főutcán, és sehogyan sem találta a házat. Az iskolából hazafelé menet gyakran láttam ilyen szituációban, ilyenkor megbújtam, és titkon követtem.

Emlékszem, még mielőtt elvesztette volna az egyensúlyát, egy öles fa törzsébe kapaszkodott. Vagy tíz méterre ácsorogtam mögötte, emiatt nem értettem, min zsörtölődik. Amikor már biztonságban érezte magát, zakója jobb zsebében matatott. Nem találhatta, amit keresett – szemmel láthatólag mind türelmetlenebb lett – közben farzsebéből kiesett az erszénye, amit persze észre sem vett. Minden erejét összeszedve tántorgott tovább. Kiugrottam rejtekhelyemről, felkaptam a kemény bőr erszényt, és utána eredtem. Vissza akartam neki adni degeszre tömött tárcáját. Összeszedtem minden bátorságom, és elé álltam. Egy ideig értetlenül bámult rám, miközben ide-oda dülöngélt. A közelben lévő padhoz vezettem, és leültettem. Amikor elhelyezkedtünk, szó nélkül a markába tettem az erszényét,

mire megdermedt. Rövid szünet után előredőlt, szétnyitotta, és szedegetni kezdte belőle a piros százasokat. A kezembe gyömöszölte őket: – Mind a tiéd – mondta. Nem akartam elfogadni. – Hálából tettem – hadartam –, mert a partizán bácsi legyőzte azokat a gyáva svábokat.

A férfi erre, mintha csak kijózanodott volna, kihúzta magát, és érdeklődéssel méricskélt.

– Tudod, fiam, nem voltak azok éppen annyira gyávák, mint ahogy azt a nép rebesgeti. Vesztemre – kezdte, majd ömleni kezdett belőle a szó. – Az én svábom például rendkívül bátor ember volt, amit csak most sikerült tisztáznom, öregségemre. Túl későn! Az ezredesről beszélek, akit foglyul ejtettünk. Rám bízta, hogy szemmel tartsam. Jobban vigyázz rá, adta ki a parancsot a komisszár, mint a szemed fényére, nehogy megszökjön, mert a felsőbb parancsnokság kommunista fogolyért akarja kicserélni. Revolvert nyomott a kezembe. Ha menekülni akar, akkor a combját célozd meg. Megértetted? – üvöltötte. – Igenis, komisszár elvtárs! Nagy bizalom kellett egy ilyen megbízatáshoz, számomra kitüntetéssel vetekedett. Ha akkor nem ront a dologra az ezredes, akkor ma Tito asztalánál ülnék. Akár tábornok is lehetnék. Azonban az ezredes, bár úgy őriztem, mint a szemem fényét, kegyetlenül elbánt velem. Menetelés közben a háta mögött lépdeltem, miközben a kezemben a revolvért szorongattam. Eddig rendben is lett volna minden, ám egyik nap a sváb katonatiszt a napi cigarettaadagját követelte. Szerinte ez kijár egy tiszt fogolynak. A komisszár a vállát vonogatta, egy ideig töprengett, aztán rábólintott. Rendben, mondta, ezután minden reggel adunk neki öt szál cigarettát, rendelkezett. Ez nagylelkű gesztus volt, mert számunkra sem volt elég füstölőnivaló. Gyakorta megesett, hogy ketten szívunk egy szálát. A tiszt teátrálisan gyújtott rá, majd kisvártatva fuldokolni kezdett. Dühösen dobta el az égő cigarettát, és ordibálni kezdett. Rohant a tolmács, a zágrábi német származású langaléta, aki utálta Hitlert. Mi csak úgy neveztük, hogy a „mi svábunk”. Az ezredes tiltakozott, kikérte magának, nem hajlandó ócska kapadohányt szívni, rangos hadifogolyként külön elbírálást követelt. A komisszár fogcsikorgatva jelentette ki, hogy ebben a kérdésben a főparancsnokság az illetékes.

– Néhány nap múlva futár érkezett írásos parancssal, ami arról szólt, hogy az ezredesnek napi tíz szál minőséges amerikai cigaretta jár, amit a főparancsnokság biztosít. Nehogy akár egy szálát is elcsórjunk, mert a tolvajt nemcsak kipenderítik a pártból, hanem hadbíróság elé állítják. Ez a rendelkezés minden bizonnyal rám vonatkozott, ami nagyon rosszul esett. Még hogy én lopnám meg azt a svábot!? Ettől kezdve az ezredes rendszeresen megkapta a napi dohányadagját. A legnagyobb élvezettel szívta

az illatos amerikai cigarettát, füstkarikákat eregetett, míg én újságpapírba csavartam a kapadohányt, amit mind gyakrabban meg kellett osztanom a bajtársakkal. Esze ágában sem volt akár egy szippantást is átengedni. A csikket is szépen, óvatosan eltaposta. Jó, hogy nem kért ólomkristály hamutartót a boszniai hegyek között! Csak egyetlenegyszer szánt meg, egy szálat nekem, egyet meg a fordítónak adományozott.

– Ugye azt hiszitek, hogy élek-halok a Führerért? – kérdezte, miközben pimaszul hunyorított. – Ostoba fickók! Biztosan ezt gondoljátok. Nos, azt kell mondanom, hogy tévhitben éltek. Ki nem állhatom azt az átkozott fajzatot. Ócska, vidéki vigéc. Soha a büdös életben nem lesz belőle úriember – mondta, aztán elhallgatott. – Én is gyűlölöm – kurjantott a fordító, mire a tiszt ridegen végigmérte. Akkor mit keresel itt, a kommunisták között, kérdezte megvetően. A fordító tolmácsolt, aztán rémült tekintettel körülnézett, majd lehorgasztott fővel elsomfordált. Nem volt párttag, ellenben tartott attól, hogy megbüntetik, amiért ilyesmit ki merészelt ejteni a száján. Viszont nem csupán az amerikai cigaretta volt az ezredes mániája. Naponta – reggel-este – még a legnagyobb fagyokban is – félmeztelenre vetkőzve – hideg vízben tisztálkodott, minek utána nap mint nap alsóneműt meg inget cserélt. Szennyesét saját kezűleg mosta, csak annyit kért, hogy a tábortűznél szárítsuk meg a holmit. Jól festhettünk, miközben a tűz mellett ücsörögve partizándalokat zengedeztünk, körülöttünk száradt a sváb ezredes inge, gatyája. Szertartásosan borotválkozott, úgy, hogy egy szőrszál sem maradt az ábrázatán. Mindezt a különcködést még úgy-ahogy eltűrtem volna – folytatta –, ha nem veti magát a szakadékba. Az történt ugyanis, hogy a svábok váratlanul, heves támadásba lendültek, menekülnünk kellett. A kanyargós hegyi ösvényeken az ezredes mögött élesre töltött revolverrel lépkedtem, és bár a szándék gyanúja sem vetődött fel bennem, többször megfenyegettem, hogy a csülkébe lövök, ha szökni merészel. Mindhiába voltam elővigyázatos, az egyik kanyarulatnál hirtelen mindkét lábával elrugaszkodott, és a szakadékba ugrott. Jól láttam a szájában lógó amerikai cigarettát. Azt is számon tartottam, hogy aznap mennyit szívott el, így pontosan tudtam, hogy a zsebében lapuló dózniban maradt még hét szál. Egy szempillantás alatt játszódott le az egész. A ravaszt sem volt időm meghúzni. Nem is volt rá szükség, mert a szurdokról levált jókora kődarab rázuhant. Minden bizonnyal szörnyethalt, a leomlott szikla pedig a felismerhetetlenségig szétroncsolta.

– A komisszár tájékozott a dühtől, miközben a revolverével hadonászott. – Ezt megkeserülöd – sziszegte –, az első értekezleten repülni fogsz a pártból!

– Az elvtársak egy ellenszavazat nélkül jóváhagyták, hogy kipenderítene-
nek. Ma sem értem, miért rám hárult a felelősség, miért voltam az egyedü-
li bűnbak? Mint ahogy az is talány maradt számomra, miért vetette magát
a sváb ezredes a szakadékba, amikor tudta, hogy ki fogjuk cserélni, hiszen
azért bántunk vele kesztyűs kézzel. Még finom, illatos cigarettával is el-
láttuk! Töprengésem a tolmács szakította meg, aki felvilágosított, misze-
rint az a szerencsétlen becsületből rohant a vesztébe. A tragédia óta nincs
nyugtom, még az álmaimban is megjelenik. Hetyke testtartással bevonul
a szobámba, elfoglalja a helyét a karosszékekben, mélyen a szemembe néz,
és a pofámba röhög. Nem tudod, mi a német becsület, mi, mondogatja. Jól
tették, hogy kirepítettek a pártból, jól tették, hogy kiközösítettek, esély
adódott, hogy elsajátítsd, mi a becsület. Ellenben te ebből sem tanultál.
Követted őket, mint a kivert, hűséges eb. Reménytelen eset vagy! Miféle
becsület ez kérem, méltatlankodtam az álmatlan éjszakák után. Engem
nem ilyen fából faragtak. Megvetette Hitlert, ugyanakkor harcolt érte.
Érted te ezt, fiacskám? Én azért küzdöttem, mert Sztálint és Titót jobban
tiszteltem, mint az apámat. Meggyőződésből tettem. Ő pedig csak úgy,
passzióból fegyvert fogott, aztán meg egy salto mortaléval a szakadékba
vetette magát. Vagy arra gondolt, hogy követnem kellett volna a halálugrás
mutatványát, amikor kiebrudaltak? Meglehet. Sokáig nem értettem, mi-
lyen szándék vezérli. Idővel azonban felderengett, mintha a példamutatást
szuggerálta volna, ha pedig így van, akkor mégiscsak keményebb fából
faragták. Hozzá képest én gyáva, puhány alak vagyok. Kirúgtak a pártból,
nem volt bennük irántam semmiféle megértés, megvetettek, meghurcol-
tak, én meg kullogtam utánuk. Azzal vádoltak, hogy azt a kommunista
hadifoglyot az én óvatlanságom miatt akasztották fel Zágrábban, hogy az
élete az én lelkeken szárad – motyogta maga elé. Erélyesen a markomba
gyömöszölte a papírpénzköteget, majd óvatosan felállt, és távozott. Amint
elnéztem tovatűnő alakját, olyan érzésem támadt, mintha időközben kijó-
zanodott volna.

Otthon örömmel újságoltam, micsoda jutalomra tettem szert.

– Kitől van ez a sok pénz? – kérte számon apám.

– A partizántól, aki lerombolta a régi házat, és újat emelt helyette.

Az apám rám förmedt.

– Tessék azonnal visszavinni neki, az utolsó dinárig elszámolni – pa-
rancsolt rám. Megszeppeven álltam előtte. – Vagy mégse – gondolta meg
magát hirtelen. – Te gyerek! Csak bajt hozol a fejünkre, ha mindenbe be-
lemártod az orrod.

Nem értettem, pontosan mit akar ezzel mondani. Csak azt sutyorogták
az anyámmal, hogy nem szabad egyszerűen visszaadni a bankókat, mert

még magunkra haragítjuk Vladimirt, viszont isten ellen való vétek lenne bármire is felhasználni.

Végül úgy döntöttek, hogy a kert végében elássák a partizán bankóit.

Vladimir története még akkor is kísértett, amikor a gimnáziumban a svábokról alkotott kép nehezen, csikorogva, döcögősen, de mégis módosult. Vajon neki is követnie kellett volna az ezredes példáját? Mit tett volna a helyében egy igazi kommunista? Ez motoszkált a fejemben, amikor a Németországból hazatérő vendégmunkásokat faggattam. A hatvanas évek közepétől többszázezer jugoszláviai vendégmunkás a jobb megélhetés reményében vette a vándorbotot, és többnyire Németországban talált munkát. Vendégségbe jövet dugig pakolt személyautóval érkeztek, ajándékokat hoztak, nemcsak a rokonságnak, hanem az ismerősöknek, a szomszédoknak is. Fűnek-fának osztogatták a német csokoládét. Csak az utca legszebb házában lakó pártvezető utasította el a külföldi csemegét, mondván, hogy neki vannak elvei. Nem fogják megvásárolni holmi idegen német csokoládéval. Na nem gondolja, hogy mérgezett, csak hát tudni illik, mit illik, merthogy jó, ha az ember meggyőződésében következetes. Ki nem állhatja a köpönyegforgatókat, akik most éppen a svábokról hozsannáznak, miközben teli szájjal majszolják a csokoládéjukat.

A vendégmunkások aprólékosan ecsetelték, miszerint Németország valóságos kis Kánaán. Megelégedetten nyugtázták, hogy a németeknek van mit és hosszú távon lesz is mit a tejbe aprítaniuk. Emlékszem, milyen izgatottan vártuk a nyarat, a szabadságok idejét, amikor garmadával érkeztek. Másképpen öltözködtek, mint mi. Nagylelkűen osztogatták az ajándékokat: a különböző méretű tranzisztoros rádiókat, filteres kávéfőző masinákat, márkás hajlakkokat, dezodorokat, illatos szappankülönlegességeket, jó minőségű harisnyanadrágokat, reklámtollakat, gyújtókat, szatyrokat, micisapkákat meg az elmaradhatatlan finomságokat. Am amint a németekre terelődött a szó, a fejüket csóválták, és elbizonytalanodtak. Valamit motyogtak ugyan maguk elé, amit nem lehetett megérteni. Ha megkerülhetetlennek bizonyult a válaszadás, akkor merev tekintettel kinkeservesen bevallották, hogy azok bizony szóba sem állnak velük.

Ennyi volt a vallomás. Kellemetlen volt látni fanyar arckifejezésüket. Ennél többet azonban nem lehetett kisajtolni belőlük, bizonyára azért, mert ők is ugyanazokból a tankönyvekből tanultak, mint én, ugyanazokat a filmeket nézték, minek következtében sehogy sem tudtak kievickélni abból az ellentmondásból, amit neveltetésük és a német valósággal való találkozás idézett bennük elő. Hallgatásuk elárulta, hogy bár Németország területén éltek, nem ismerték a németeket. Bizonyára nem is akarták megismerni őket. Valószínűleg félték tőlük. Ennek ellenére gyakorta

szóttek mondataikba német szavakat, mert mint szabadkozta, éppen nem jut eszükbe a megfelelő magyar, illetve a szerb kifejezés. Sőt, elképzelhető, hogy képtelenség szerbre, illetve magyarra fordítani – majd nem kis fontoskodással kijelentették, hogy a német nyelv gazdagabb szókinccsel rendelkezik, mint a magyar, illetve a szerb.

Szívből irigyeltem a gasztaarbeitereket.

Minden alkalmat megragadtam, hogy a németekről faggassam őket, mert továbbra is nyomasztott Vladimir nyilatkozata a német becsületről. Pontosan meg akartam tudni, mit is jelent ez. Miért lett a német ezredes öngyilkos? A történet nem hagyott nyugton. A boszniai bércek között a vesztébe rohan. Feláldozza magát egy vigécért, akit még igazi úriembernek sem tart. Ezekről a dolgokról szerettem volna több magyarázatot kapni. Azonban ez ügyben semmi érdemlegeset sem sikerült kicsikarnom belőlük. Legtöbbjük azt ismételte, hogy a németek nem szívesen állnak szóba az idegenekkel, esetlegesen hétvégeken a sörözőkben, ahol nagyokat kurjongatnak, és szidják az asszonyt, aki elhappolja a pénzüket, hogy minden évben bútort vagy autót cseréljenek. Esetleg felújítják a lakást, mert a barátnök is ezt teszik. Pénteken, illetve szombaton este, amikor a csehóban összejönnek, némileg beszédesebbek, azonban akkor sem árulnak el túl sokat magukról.

Egyik rokonom meglepő történettel rukkolt elő: amikor felöntenek a garatra, ugyanolyan hangosan ordítanak, mint mi, ellenben a munkahét kezdetén, hétfőn, már a hangjukat sem hallani. Fegyelmeztettek. A munkára összpontosítanak, olyan pontosak, mint a svájci óra, ami viszont nem jellemző ránk. És hogyan vélekednek Hitlerről meg a partizánokról, tértem ismételtén a tárgyra. Rokonom tágra meredt szemmel bámult rám. Hitler – húzta el a száját – kénytelen vagyok elismerni, egyszer sem hallottam a nevét. Azaz talán egyszer egy suhanc a kocsmában azzal az elmélettel hozakodott elő, hogy Hitler sohasem létezett, csak az amerikaiak találták ki. Egy török vendégmunkásnak meg nekem fizetett egy korsó sört, sűrűn koccintgattunk, és akkor részletesen előadta teóriáját, miszerint a Führer-elmélet jó szolgálatot tett az amerikaiaknak, mert a kis diktátor ürügyén kvázi jogosan büntethették a németeket. Berlint úgy szétbombázták, hogy nem maradt épen egyetlenegy épület sem.

– Ráhagytam – folytatta a rokon –, mert amikor családom eldöntötte, hogy útra kelek, az apám rám parancsolt: ha egy német a fehérre azt mondja, hogy fekete, akkor ne feleleljek, mert a németekkel nem tanácsos ellenkezni. Egy gasztaarbeiternek sohasem lehet igaza. Olyan, mint a jól fizetett rabszolga: termeljen, adja ereje és tudása legjavát, miközben ne jártassa a száját! Tudjuk mi jól, milyenek; ők is tudják, milyenek vagyunk

mi; azonban úgy teszünk, mintha mit sem sejtjenénk egymásról – zárta le, majd egy fejmozdulattal jelezte, hogy erről a témáról nem szándékozik többet diskurálni.

Szüleimtől hallottam a rokon fiú apjáról, aki először Horthy honvédje volt, aztán az utolsó előtti pillanatban átszökött a partizánokhoz, majd egy teherutó tetején hősként tért vissza. Pontosabban: bevonult. A kabin tetőrészen trónolt, midőn teljes gőzerővel lobogtatta a sarló-kalapácsos vörös zászlót. Ő volt az, aki – amikor kellett – kegyetlenül elbánt azokkal a helybeli parasztokkal, akiket amúgy is vert az isten az aszályos rossz esztendővel, amikor nem ért be a termés, minek következtében nem tudtak elegendő búzát beszolgáltatni, hogy a városiaknak legyen mit enniük. Amennyiben a fenyítés nem járt sikerrel, bekísértette a rendőrségre a szerencsétleneket, ahol jól elagyabugyálták őket. Ha ez sem segített, akkor kaptak néhány évi fegyházat. Az utcabeliek keserű szájjal hánytorgatták, hogy Horthy bevonulása idején a „mi Józsink” azzal érvelt, hogy felszabadultunk, amikor Tito vonult be, ugyancsak teli szájjal hirdette, hogy felszabadultunk. Mindezek után azt kell megérni, hogy személyes közbenjárására zárják tömlöcbe a helyi szerencsétleneket. – Megérdemlik – tromfolt a „mi Józsink”, és megigazította partizánsapkáját, amit sohasem vett le. Talán még hálósapka helyett is azt használta. Az emberek nem győztek csodálkozni, amikor elintézte, hogy a fia útlevelhez jusson, és Németországban vállaljon munkát. Néhányan vették a bátorságot, és megjegyezték, hogy Hitlerhez meri küldeni egy szem fiacskáját? Mire csak jelentőségteljesen hunyorgott. – Változnak az idők, most már nem Adolf Hitler a legnagyobb ellenségünk, hanem Sztálin – deklamálta.

Csalódtam a rokon fiúban, mert szinte semmit sem sikerült megtudnom tőle. Az is lehet, hogy az apja megtiltotta, hogy beszéljen, nehogy valamit kikottyintson, fordult meg a fejemben, ezért taktikát változtattam. Ő viszont csak a mosógépekről regélt, de sokat, merthogy egy elektronikai cégnél a mosógépgyártó részlegben dolgozott. – A német háziasszonyoknak nincs idejük kézzel mosni, ezért ezt a gép teszi meg helyettük. Bekapcsolják a mosógépet, és mennek a dolgukra. Mire visszaérnek, tiszta a ruha. Még a feketét is elektromos masinán készítik. Kenyérszeletelő kenyéregép is létezik – mesélte, majd elégedetten hozzátette –, alig várja, hogy hazatérjen, és olyan munkagépekkel szerelje fel otthonát itthon, amelyet Németországban használnak.

Német becsület – révedeztem –, miközben a német kultúrával ismerkedtem, és megpróbáltam áthidalni a sztereotípiákat, amelyeket az iskolában, az utcán, a filmekből meg az egyszerű emberektől vettem át. De a német ezredesről sehol még csak említést sem találtam, miként Vladimírről

sem készítettek filmeket. Nekem kell felkutatnom a rejtély kulcsát, ám bárhol hozakodtam elő a kérdéssel, vállvonogatással válaszoltak. Féltek szembesülni a németekkel. Magyartanárom, akinek szintén említést tettem a témával kapcsolatban, megrovó arckifejezéssel végigmért. – Miért foglalkoztat téged annyira a német ügy? – szegezte mellemnek a kérdést. – A vezetéknevedből ítélve te is német származású vagy, nem?

Rémülten ráztam a fejem. – Isten ments! Semmi pénzért sem lennék német, mert tudom, mennyi gonoszságot műveltek – válaszoltam.

– Okos beszéd – helyeselt a nevelőm. – A legjobb megfélemezni róluk, mintha nem is léteztek volna.

Gyakorta hallottam ezt a mondatot: felejsük el őket, közöttünk éltek ugyan, de hol van már az az időszak, többé nincsenek. Eltűntek. Senki sem tudhatja, hol vannak, hová lettek.

Ezekre a kérdésekre kerestem a választ, amikor 1965-ben a könyvtári katalógus cédulái között böngészve egyszer csak megpillantottam Hitler nevét.

Mein Kampf, magyarul. Aztán németül.

Az első ötletem az volt, hogy kikölcsönzöm, csak az olvasóteremben olvasgatom, azonban nyomban inamba szállt a bátorság. Meggondoltam magam. Mit fog szólni a könyvtáros? Talán beköp, ha nem otthon, akkor az iskolában, ha ott sem, akkor a rendőrségen. Esetleg átad a titkosrendőrségnek, akik meg majd számon kérik tőlem, miért érdekel annyira a Führer. De tényleg, miért izgatja annyira a fantáziámat, töprengtem. Szerettem volna minél többet megtudni a német nemzetről, azonban magam sem tudtam egészen pontosan, hogy mit is. Felcsigázta az érdeklődésemet, hogy tudni akartam valamit, amit senki sem árult el. Legalább annyit, hogy összefüggést találjak a német becsület meg az ezredes tragédiája között. És miért nem követte őt Vladimir?

Ezerszer hallottam ugyanazokat a mondatokat, azonban konkrét kérdésemre sohasem kaptam meg a megfelelő választ. Ha a középiskolában a tanár a fasiszták gáztetteiről beszélt, tekintetem unottan a gimnázium ódon ablakain keresztül a Futaki utca platánfáinak buja lombkoronáira révedt. Untam a fasiszmus felemlegetését, hiszen sehogyan sem tudtam elképzelni, hogy valójában mi is, illetve milyen is az.

Hébe-hóba antifasiszta tüntetésre vezényeltek bennünket, a hangszórók recsegttek, partizándalokat énekeltünk, a szónokok váltogatták egymást, miközben óvatosan szétnéztem, távozott-e már a tanárunk, akiről feltételeztem, hogy szintúgy unja a fasiszmustörténeteket. Amikor már nem volt testközelségben – tehát továbbállt –, akkor néhány osztálytársammal angolosan leléptünk. Megtörtént, hogy a tüntetés kezdetén tömve volt az

újvidéki Szabadság tér, a demonstráció félidejére azonban kiürült. Honnan is gondolhattam volna akkor arra, hogy fél évszázaddal később, 1990 után, ugyanazon a téren én is az antifasiszta rendezvény felszólalói között találok majd magamat?

Közben nőttön-nőtt a németországi vendégmunkások száma; több utcabeli család építkezésbe kezdett. Földig rombolták régi vályogházaikat, és emeletes, esetleg padlásszobás lakóépületeket emeltek a helyükre. A közeli sarki ház tulajdonosa még tornyot is építtetett, mert – mint megindokolta – Németországban ez most a sikk. Azzal hengegett, hogy az emeleti részen is bevezeteti a telefont, hogy ne kelljen folyton lerohanni a földszintre, amikor kedve szottyán az emeleten szunyókálni, miközben felcsörren a lenti szalonban a készülék. – Így teszik a németek is – okította a retyerutyát.

Természetesen az már csak magától értetődő volt, hogy jókora fürdőszobát építtetett, benne angolvécével, hogy szükség esetén ne kelljen téli hidegben is a hátsó udvari budit használni.

A falubeliek csakhamar utánozni kezdték a messziről jötteket. Igaz, nekik nem futotta vadonatúj tornyos épületre, csak a régi ház renoválására. A gang végén jutott hely fürdőszobának, ahova azonban angol WC-t nem építettek, mert – úgy tartották – a magyar ember nem randít a lakóházába. Elképesztő küzdelem kezdődött a telefonvonalakért. Óriási sikernek számított, ha valaki telefonszámhoz jutott, mert a posta nem volt felkészülve ekkora igény kielégítésére. A polgárok követelményei gyorsabban modernizálódtak, mint a posta. Arra azonban gyorsan fény derült, hogy a vendégmunkások előbb jutnak vezetékhez, illetve telefonszámhoz, mint mások, mondván, nekik nagyobb szükségük van rá, hiszen Németországból tartják a kapcsolatot a szülőfölddel. Senki sem firtatta, hogy ugyan kinek telefonálnak, ha üres a ház; mert leginkább üresen árválkodtak az újonnan épült tornyos villák. Egyébként olyan hírek keltek szárnyra, miszerint a vendégmunkások azért jutnak soron kívül telefonvonalhoz, mert a postafőnök nem finnyás a német márka iránt. Mire felbátorodtak az itthoniak is. Spórolt pénzükön rendszeresen felvásárolták a német sasokat, hogy nekik is legyen mivel megvesztegetniük a postafőnököt. Presztízskérdés lett a telefon, a fürdőszoba meg a televízió.

– A kommunisták élnek-halnak a német márkáért – rebesgették a szomszédok.

Valamennyien a németeket kritizálták, miközben őket utánozták. Ha róluk volt szó, akkor még a vendégmunkások is fanyalogtak, hümmögtek, esetleg néhanapján nagy nehezen kinyögték, hogy a munkahelyen találkoznak ugyan németekkel, látják őket az utcán meg az áruházakban, de

nemigen barátkoznak velük. Az igazi németek szófukarok, és az idegenekkel nemigen állnak szóba. A török vendégmunkások egészen mások, velük jókat lehet diskurálni. Egyáltalán nem tűnnek olyanoknak, mint akik több száz évig nyomorgattak bennünket.

– Olyan ágrólszakadtak voltak, mint mi. Együtt faltuk velük az utcán a kitűnő mustáros frankfurti kolbászt, midőn a németekről vitatkoztunk. Mert miről beszéljen a vendégmunkás, mint a befogadójáról, a munkáltatójáról, egyszersmind a németekről. Lenéznek bennünket, nekik csak arra vagyunk jók, hogy dolgozzunk. Nem vesznek bennünket emberszámba. Az a szerencse, hogy az egész Németország a mustáros kolbászra szaglik, az utcai imbiszek előtt otthonosan érezzük magunkat. Otthon! Ti nem is tudjátok, hogy mi az, hogy otthon. Ezt is Németországban kell megtanulni, ha szűrös szemekkel végigmér a munkavezetőd, vagy elvonul melletted, esetleg igazoltat a rendőr.

Ezek után némi szorongással indultam első németországi utamra. 1988-ban Nyugat-Berlin volt Európa kulturális fővárosa, és a jugoszláviai írók egy csoportjával vendégszerепeltem a wannseei Literarisches Colloquium rendezvényén. Emlékszem, a schönfeldi reptéren landoltunk. Feszés tartású, bennünket fürkésző keletnémet katonák sorfala előtt vonultunk el, majd megkönnyebbülve ültünk be a Nyugat-Berlinbe tartó autóbuszba. A katonák pontosan olyan egyenes derékkal, mereven álltak, mint amilyenekre a partizánfilmekből emlékeztem. Csak akkor lazultam el némiképp, amikor megérkeztünk nyugat-berlini szálláshelyünkre. Megigézve néztem a Wannsee-parti parkot, közepén a kastéllyal, mögötte a csillogó vízfelületű tóval. Ide járnak alkotni a német írók – magyarázta egyik vendéglátónk –, aki közben megmutatta, hol a könyvtár, merre van a reggeliző, majd emlékeztetett bennünket, hogy szedelőzködjünk, mert várnak ránk a német írókollégák a Nyugat-Berlin központjában levő Literaturhausban.

A charlettonburgi városnegyedben, az egyik patinás kertés villa épületében helyet kapó Literaturhaus maga az elegancia. Nem véletlen, hogy nyáron a kerti pázsiton nehéz helyhez jutni, mert nyitástól zárásig szinte mindig foglaltak a fonott kerti garnitúrák. A maga intimitásával a télikert a legkedveltebb része az épületnek, bár ugyanolyan népszerű a hangulatos kávézó meg az éttermi rész is. A klubban egy hosszú asztal mellett ültek a német írók, és söröztek. Az asztalfőn helyet foglaló férfi bemutatta a tolmácsot, és javasolta, hogy párbeszéden keresztül ismerkedjünk. Tekintettel végigpásztáztam küldöttségünk tagjain, míg azon töprengtem, vajon mit is illene kérdezni. Vesztemre semmi korszakalkotó ötletem nem támadt. Persze rengeteg kérdésem lett volna, azonban mennyire ildomos első nekifutásra kérdésekkel ostromolni vendéglátóinkat?! Delegációnk

tagjai sem buzgólkodtak, mert közömbös arccal bámulták a söröskrigliket, mire az asztalfőn ülő férfi megjegyezte, hogy a német írók is kérdezhetnek. Szemmel láthatóan ők sem voltak diskurzusra felhangolódva, mert csak a habzó söröskorsót emelgették. Végül az asztalfőn ülő férfi megalélt a hallgatást, és pohárköszöntőt rögtönzött, amelyben többször is hangsúlyozottan kitért a jugoszláv–német barátságra. Mi írók vagyunk a jégtörők, a nagy európai megbékélés jégtörői, jelentette ki.

Ezek után nem maradt más hátra, minthogy én is a krigli után nyúljak, habár magamban megfogadtam, hogy ezúttal óvatos duhaj leszek, és két krigli sörnél egy korttyal sem fogyasztok többet, mert – morfondíroztam – sörivő nemzet a német, edzettek, emiatt jó lesz vigyázni. Jobb félni, mint megijedni! Néhányan, főleg vendéglátóink, egymás után ürítették korsóikat, míg egymás között diskuráltak. Az ismerkedési est kellemes csapolt házisör-degusztációban telt, aminek autóbuszunk érkezése vetett véget, amely visszaszállított bennünket a várostól távolabb eső, wannseei szállásunkra.

– A németeknek van a legjobban csúszó sörük – imbolygott ki a buszból az egyik montenegrói írókolléga, miután megérkeztünk. – A sonkájuk – még ha százszor schwarzwaldi is – meg sem közelíti a miénket – folytatta, majd többen hosszas fejtegetésbe kezdtek a német szokásokról. Elmarasztalóan emlegették, hogy nyaranta a német turisták megszállják az Adriai-tenger partját, és csak úgy dobálóznak a német márkákkal, közben felfalják a montenegróiak büszkeségét, a helyi specialitásnak számító njevuši sonkát.

Másnap este beindult a hivatalos program. A kosovói albán írók, mint a jugoszláv delegáció tagjai, fergeteges sikerrel szerepeltek. A Literarisches Colloquium nagyterme tömve volt, még állóhely sem akadt. A szervezők fejvesztve kapkodtak, mert nem volt elég szék a házban. Az irodalmi esten ugyanis, az egy-két tucat németen kívül, megjelentek a Berlinben élő albán vendégmunkások. Batyukkal érkeztek, amelyekben ajándékokat: számítógépeket, komputerjátékokat, digitális lemezjátékokat, kávéfőzőket hoztak a nagyra becsült író uraknak, akik albánul olvasták fel verseiket meg elbeszéléseiket, majd egy német színész németül adta elő ugyanazt. Minden egyes felolvasást, akár német, akár albán nyelven hangzott el, fergeteges vastaps követett.

Az est után a szlovén, a montenegrói, a macedón és a szerb írók – együtt is, külön-külön is – gondterhelten tanácskoztak.

– A szlovének szerint – mondta egyik szerb író társam – ezeken az esteken legfeljebb tíz-tizenöt néző szokott megjelenni, viszont az albánok vendégszereplésén több százan ültek a nézőtéren. Ezért kerültek a nagyte-

rembe. Ha nem teszünk valamit, akkor csúfos kudarcot vallunk. Te hány magyar jövetelére számítasz? – szegezte mellemnek a kérdést aggodalmas-kodóan. A kérdés jogos volt, hiszen a Vajdaság a Szerb Köztársaság területén van, emiatt én a szerb írókollégák társaságában léptem porondra.

– A magyarok főleg az NDK területén élnek – magyarázkodtam. – Kelet-Berlinben, a fal túloldalán. Hogy másszak át értük? Emiatt nyilván nem fogják tömegesíteni a közönség sorait. – Gondoltam, ez elfogadható érv: ha a magyarok a keleti tömbhöz tartoznak, akkor miért ne hinnék el szerb kollégáim, hogy Kelet-Berlinben élnek?

– És a magyar ötvenhatosok? Netán a magyar forradalmárok? Tudjuk, hogy tömegesen disszidáltak Nyugatra. Őket csalogasd ide! Növelné a tekintélyünket, ha megjelenének például a magyar forradalmárok – biztatott a barátom. Megígértem, hogy a nap folyamán felkutatok minden lehetséges kapcsolatot.

Másnap a szlovén írók szerepeltek, azonban nem a nagyteremben, hanem a kisteremben, mert alig volt érdeklődő. A nézőtéren mindössze tíz német ücsörgött, akik rendre udvariasan tapsikoltak. A macedón, az albán, a horvát, a bosnyák és a szerb írók, valamint én, a vajdasági magyar kisebbségi, heves tetszésnyilvánításba fogtunk, nehogy a németek észrevegyék a köztünk levő feszültséget.

Abban az időben – 1988-ban – a jugoszláv kommunisták központi bizottságában a pártvezetők nemzeti alapon estek egymás torkának. A demokrácia első jeleként napokig, a késő éjszakába nyúló ülésekről helyszíni közvetítést sugárzott a televízió. A tömegeket sokkolta az esemény, és minden nemzet a saját kommunistáinak szurkolt. A pártvezetők egyik napról a másikra ugyanolyan népszerűek lettek, mint 1945-ben, a fasiszmus feletti győzelem után. Esetleg még populárisabbak! A nacionalizmussal titkon cinkoskodó értelmiségiek ismét hoppon maradtak, a kommunisták újfent följük kerekedtek. Vereséget szenvedtek a kommunistákkal szemben, minekután sértődötten ellenzékbe vonultak, sérelmezték, hogy a kommunisták lekapkodták kobakjukról a nemzeti babérkoszorúkat. Patetikusak a diadalmas történelmi múltat dicsőítő, érzelmős nemzeti verseik, regényeik, beszédeik semmitmondóak. Azt sugallták, úgy kell viselkedni, mint ahogy a kommunisták viselkednek. Mármost a politbüro asztalára kell csapni. Az a legnagyobb nacionalista, aki a ravaszon tartja az ujját, a többi csak nyavalyog vagy álmodozik meg verseket ír. A Központi Bizottság tagjai pediglen nem álmodoztak, az emelvényen szónokoltak, miközben a ravaszon tartották az ujjukat. A polgárok hajnalig bámulták a televíziót, másnap kialvatlanul vonszolták magukat a munkahelyükön.

Így kezdődött Jugoszlávia széthullása: a tolóablakok mögött.

Az állami hivatalnokok törődötten bóbiskoltak, mindannak ellenére, hogy a napi kávéadagjukat megduplázták. A literátorok között is fellángolt a vita, de a berlini út előtt úgy döntöttünk, hogy a németek előtt mégsem mutatjuk ki a fogunk fehérjét. Legalábbis nyilvánosan nem. A szlovénok fanyalogtak, de végül beadták a derekukat. Ígéretet tettek, hogy a hivatalos út alatt visszafogják magukat. A francia vagy az angol delegáció társaságában még hagyján, de a németek előtt semmiképp sem civakodnak. Nem azért harcoltunk ellenük kemény négy esztendőn keresztül, hogy most lehetőséget adjunk nekik a kárörömré. Emiatt tapsoltunk oly hevesen a szlovénoknak, hadd lássák a németek, hogy összetartunk, miközben némi iróniával kommentáltuk, hogy a szlovén írók lógó orral meredtek a gyér közönségre.

Legalább a szlovénokon tegyük túl, ha már az albánok lepipáltak bennünket, buzdították egymást a szerb írók, akik kénytelen-kelletlen konstatálták, hogy nem sikerült kellő létszámú szerbet beszervezni. Pedig az egész Berlin telis-tele volt szerb vendégmunkással. Utcaspró, építőmunkás, szakács és pincér garmadával. Igaz, értelmiségi nemigen akadt közöttük. Nekik ugyanis nem kellett elhagyniuk az országot, mert Tito marsall kesztyűs kézzel bánt az ellenzéki értelmiségiekkel.

– Mindhiába reménykedünk. Csoda nem fog történni. Kár az elfecsérelt időért, úgyszem akad Nyugaton valamirevaló szerb disszidens, mert azok Belgrádban székelnek, mégpedig az előkelő dedinjei villanegyedben lázadoznak, nyaranta pedig az Adriai-tenger partján, rovinji villáikban szidják a rendszert – kottyintotta el magát a fiatalabb korosztályhoz tartozó szerb író.

– Sikerült a magyar forradalmárokat beszervezned? – ostromoltak kérdéseikkel az est előtt szerb kollégáim, miután minden reményüket a magyarokba vetették.

– Egyet sem – vallottam be töredelmesen.

– Veszett fejsze nyele. Ti is olyanok vagytok, mint mi. Nem tartatok össze, csak a szátok jár – méltatlankodtak.

Előző nap ugyanis hiába kóboroltam a fal tövében azon töprengve, hogy vajon miként lépjek kapcsolatba a berlini magyarokkal. Legfőképp az ötvenhatos forradalmárok holléte izgatta a fantáziámat. Bennük reménykedtem. Budapesten ugyanis akkoriban pezsgett a szellemi élet, az ellenzéki értelmiség a semleges Közép-Európáról, az emberarcú szocializmusról álmodozott. Mindenki liberális akart lenni, meg baloldali is. Arról volt némi homályos elképzelésem, hogy sok budapesti ellenzéki író ösz-töndijasként Berlinben tartózkodik, de arról már halvány sejtelmem sem

volt, hol található, és kik ők. Mert 1988-ban már nem igazán lehetett tudni, hogy ki az ellenzéki, és ki nem. Emlékszem, hányszor csillant fel a szemem, amikor berlini élményeikről meséltek. Milyen jó is lenne egyszer eljutni oda – ábrándoztam. Ha megkockáztattam a kérdést, hogyan, mi módon lehet stipendiumra pályázni, azonnal kedvemet szegték. Mondván: a jugoszlávok nem jöhetnek számításba, mert Jugoszlávia a németek szemében már majdnem Nyugatnak számít. Mivel ott nincs diktatúra, ezért ellenzéki értelmiségiek sincsenek, illetve saját országukban szabadon kifejezhetik véleményüket, nem kell Berlinbe zárándokolniuk, hogy szabad levegőt szívjanak.

Bevallom, nem volt egészen világos előttem az okfejtés, mivel 1988-ban már nem igazán tudtam, hogy mit is jelent Magyarországon ellenzékiné lenni. Ahány magyar íróval találkoztam Budapesten, mind a rendszert szidta. A gulyás-kommunizmus egyre pikánsabb, mi több, ízletesebb lett. A magyar pártvezetők, mindenekelőtt Aczél György, Nyugat-Európa fővárosaiban a nyugati politikusokkal parolázott.

– A forradalom évfordulóján díszes sorozatban adjuk ki szerzőinket, még az ellenzéki írók regényeit is, és nem sajnáljuk tőlük az állami díjakat – nyilatkozta a világsajtónak önérzetesen.

A fáradtságtól összerogyva letettem szándékomról, hogy berlini magyarok, esetleg magyar forradalmárok után nyomozzak. Megpihentem az egyik szimpatikus kis kávéházban, aztán nyakamba vettem a várost, céltalanul kóboroltam, azonban igyekeztem a fal közelében maradni. A Brandenburgi Kapuig húzódó, óriási felületen elterülő Tiergarten parkban attól tartottam, hogy eltévedek, esetleg valamilyen mód Kelet-Németország területén kötök ki. Persze ez lehetetlen, hiszen a falba ütköznek, nyugtattam magam, végeredményben a fal védett a keletnémet határrendőrségtől. Keresztül-kasul bebarangoltam a Tiergartent, mígnem felfedeztem Kreuzberg kerületet meg a törököket. Egyszer csak szerb szavak ütötték meg a fületem. A szokásostól kicsit hangosabban arab fiatalok cseverésztek a kávézók előtt. Találkoztam afrikaiakkal is, csak éppen magyarokkal nem. Bolyongásom közepette egyszer csak úgy találtam, hogy a városzélre keveredtem, azonban néhány száz méter után egy újabb negyedben találtam magam. Ennek a városnak se vége, se hossza, állapítottam meg magamban. Sok hajdanvolt faluból áll össze. Aztán egy szürke, masszív betontábla szegte utamat, szögesdróttal a tetején. A fal!!! Mégiscsak van Berlinnek eleje meg vége, könnyebbültem meg. Egy fallal kettészelt utcában – merült fel bennem a kérdés – mit érezhetnek azok a bekerítettek?

A fal tövében szembesültem az európai történelemmel, amelyet ifjúkorom szocialista idillje teljesen háttérbe szorított. Apám történeti jutot-

tak eszembe. A második világháború előtt a szomszédságunkban német családok éltek – szólt el magát, aztán elharapta a mondatot. Faggatózásomra, hogy tudja-e, hova tűntek, kurtán annyit válaszolt, hogy erről ne beszéljünk.

A főutcán egyre több régi sváb házat döntöttek össze a betelepítettek, a telken vadonatújat építettek. Utólag tudtam meg, hogy azért, mert félték, hogy visszatérnek a német nemzetiségű tulajdonosok. Tito elvtárs túl sokat komázik Willy Brandttal, vérszemet kapnak, és képesek lesznek visszajönni – rebesgették a szomszédok. Épp ellenkezőleg, taktikai okokból cimborál vele, hogy soha többé eszükbe se jusson visszajönni, tromfoltak a jólertesültek. Lassan-lassan megvilágosodott előttem, hogy mind több az olyan nyílt titok, amiről jobb nem tudni. Így tanultam meg hallgatni. Kezdetben nem tudtam felfogni, hogy mit is jelent mindez. A szégyenérzet csak később kapott el, amikor egyre többször kellett hallgatásba burkolóznom. Sok évvel később értettem meg, hogy a bácskai magyar meg német tömegsírokról szigorúan tilos beszélni.

Wannseei irodalmi estünk gyászos végkifejletet élt meg, a tucatnyi német közönség udvariasan tapsikolt, a szlovén, a bosnyák meg az albán kollégák pedig lelkesen verték a tenyerüket. Az *Egy makró emlékiratai* című regényemből olvastam fel egy részletet; először életemben külföldön. Előbb mint Magyarországon, ahol kötetem nem kerülhetett könyvadásforgalomba. Nem voltam ellenzéki, hovatovább ez a kifejezés már nem jelentett semmit, hiszen mindenki ellenzéki volt. Minden kétséget kizáróan regényem magyarországi jelenléte – számomra ismeretlen oknál fogva – nem volt kívánatos. A wannseei szerzői esten természetesen magyarul olvastam, miközben a hallgatóság reakcióját lestem, amiből kikövetkeztettem, hogy rajtam kívül a díszteremben egy magyar sincs.

A fellépés után búslakodva söröztünk a Literarisches Colloquium sön-tése körül. Kevesebb érdeklődőnk volt, mint a szlovénoknak, ismerték el szerb írókollégáim. A magyarok is cserbenhagytak bennünket, olvastam ki a tekintetükből.

Védekezésépp az egyik szovjetunióbeli utam tanulságaival hozakodtam elő.

1985-ben, szintén írószövetségi delegáció tagjaként, szerb, szlovén, bosnyák, macedón, montenegrói, horvát és albán íróársakkal egy hétre Moszkvába utaztam. A fogadtatás rendkívül szívélyes volt. Megérkezésünk után az írók székházában időtlen időkig pohárköszöntők sorjázta. Éltettük a szovjet és a jugoszláv nép barátságát, méltattuk a dicső múltat, üdvözlöttük az ígéretes jövőt, meg ittunk, ittunk, ittunk. Víz helyett is vodkázunk. Vendéglátóink gazdag kulturális programot készítettek: múzeu-

mokat meg képtárakat látogattunk. A múzeumok előtt hosszan kígyózott a sor, azonban mi – természetesen – soron kívül jutottunk be, miután útvezetőnk felmutatott egy jelvényt, ami úgy hatott, mint a varázspálca, és elkiáltotta magát: nemzetközi küldöttség érkezett! Erre mindenki félrehúzódott, és kitérült előttünk minden ajtó.

Hogy valamelyest megszakítsák ezt a képtár-múzeum, múzeum-képtár monotóniát, elvittek bennünket a moszkvai irodalomtudományi intézetbe, ahol az intézet igazgatója meg a párttitkár fogadott bennünket. Minden „zdrovlja” után felhajtottunk egy pohár vodkát, aztán az igazgató elvtárs közölte, hogy készségesen elkalauzolna bennünket a nemzetközi osztályra, ahol pontos kimutatásuk van minden íróról, akinek legalább egy kötete is napvilágot látott.

A szikár termetű, hegyes orrú, kopasz irodalomtudós néhány fiatalabb kollégája társaságában fogadott bennünket. Elsőként szerb íróársam lépett az otromba íróasztal elé, majd bement a nevét. Az irodalomtudósok percek alatt megtalálták az adatlapját, és diadalittasan közölték, mikor jelent meg első kötete, majd nyomban sorolták a többi címszót meg a róla szóló fontosabb tudnivalókat. Ugyanígy járt a szlovén, a montenegrói, a horvát kolléga meg a delegáció többi tagja is. Utolsó előttiként került sorra Ibrahim Rugova kosovói albán író, aki később a kosovói albán ellenállási mozgalom vezetője lett. Akkoriban azonban még csak szerény irodalomtudós volt. Miután többször újra meg újra kibetűzték a nevét, kínos várokozás következett. Múltak a percek, és nem történt semmi. A csontos irodalomtudós kínjában kopasz fejét vakargatta, miközben ide-oda küldözgette munkatársait. Végül az ügybuzgó irodalmároknak kénytelen-kelletlen be kellett vallaniuk, hogy Ibrahim Rugova kartonját sehol sem találják. Ekkor Rugova megigazította piros sálját, amit már akkoriban is előszeretettel hordott, szerényen, nehogy szakadárság gyanújába keveredjék, megjegyezte, hogy esetleg próbálják meg leellenőrizni az albániai írók között, hátha véletlenül oda keveredett. A tudósok szertefutottak, majd újabb kínos szünet következett, mire a kopasz főnök szánakozva közölte, hogy sajnálatos mód Ibrahim Rugova adatlapja az albániai albán írók között sem található.

A végére én maradtam. Csakúgy, mint társaim, én is a szovjet irodalomtudósok színe elé léptem. Artikulálva közöltem család- és utónevem. A kivárás pillanatai esetemben is elhúzódtak. A szovjet tudósok egy ideig a jugoszláv dossziék között keresgéltek, mígnem a kopasz főnök csalódottan közölte, hogy nem találják a kartonomat. Szeméből tüzelt a gyanakvás, mintha én lennék ennek az oka. – Vagy hat könyvem jelent meg – jelentettem ki sértődötten. – Próbálkozzanak a magyar írók között – tettem hozzá

félszegen. Rugova magatartásához hasonlóan próbáltam én is lezser pózba vágni magam, nehogy nacionalizmus gyanújába keveredjek. A tudósok arca felragyogott. – Remek ötlet! A magyar dokumentációnk kifogástalan, mivel a magyar irodalomtörténeti intézettel, a magyar elvtársakkal rendkívül szoros kapcsolatokat építettünk ki – jelentették ki diadalmasan. Hát, ebben az egyben nem kételkedem.

Viszont úgy jártam, mint Rugova. Hasztalan keresgéltek! Minden igyekezetük ellenére nem találták az adatlapomat a magyar írók kartonjai között sem. Az időközben feltűnő párttitkár dúlt-fült, megvető pillantásokat vetett az igazgatóra, amiből kiderült, hogy botrány készül a szovjet irodalomtudományi intézetben. A kopasz tudós rögvest önkritikát gyakorolt, és bár szemmel láthatólag nagy kínok közepette, de töredelmesen bevallotta, hogy a dokumentáció még nem tökéletes, hisz semmi sem tökéletes ezen a kerek világon – tette hozzá. Felesküdt, hogy rövid időn belül pótolják a módszertani hiányosságokat.

– Na, látjátok barátaim, a módszertani hiányosságok miatt nem jöttek a magyarok publikumnak, mert az irodalomtörténeti dokumentáció még nem tökéletes. Az egész magyarság módszertani hiányosságban szenved – érveltem szerb ivótársaim előtt, akik azonnal védelmükbe vették az oroszokat.

Valójában, hova is tegyenek bennünket az oroszok? Hová illesszenek be egy Szerbiában élő magyar író? Mit kezdjenek vele?

Melyik ládikóba helyezzenek, töprengtem.

A téma felmerült az irodalmi est utáni vacsorán is. Az eszmecserébe bekapcsolódtak a német írók is, akik közül egyik kijelentette, hogy kétségkívül a szerb írók közé tartozom. Delegációnk tagjai a fejüket csóválták. Azt nem lehet, mert anyanyelvemen, tehát magyarul írok. – Rendben van – helyesbített a német kolléga –, akkor jugoszláv. Mert ha magyar lenne, akkor a magyarokkal jött volna Berlinbe, mivel a magyarok egy héttel ezelőtt vendégszerepeltek.

– Ez lehetséges.

Azonban csakhamar a homlokára csapott. – Valóban, akár jugoszláv írónak nyilváníthatnánk. Ebből kiderül, hogy magyar is... – kezdte, majd hirtelen megakadt. – Na, folytasd! Mi még? – kérdezte izgatottan a szlovén. – Hát, ha tudni akarod, magyar is meg szerb is meg szlovén is meg horvát is – vágta ki magát szerb íróbarátom. Elégedetten körülnézett. Őt ugyan nem ejtik csapdába a szlovénok – gondolta. Nem fogja ő a jugoszlávtságot a szerbséggel azonosítani, nem bizony. – Rendben – válaszolt a szlovén –, azonban előbb egyezzünk meg abban, és ezt egyszer és mindenkorra fektessük le, hogy nincs jugoszláv nyelv, tehát nincs jugoszláv irodalom sem.

Bábéli hangzavar keletkezett. Mindenki mondta a magáét, a tolmács mindhiába csillapította a társaságot, hogy ne kórusban beszéljenek, hanem csak egyenként, meg kéri a civilizált dialógus megteremtését, mivel az egymást túlharsogókat képtelen lefordítani. Lamentálását senki sem vette figyelembe, sőt a hangzavar már-már elviselhetetlen lett. Német vendéglátóink tanácstalanul pislogtak, nem értették, miről folyik az oly heves vita. Hogyan is érthették volna a felbomlás előtti perpatvart, amelyben mindenki készült a gyászszerzartásra, csak az nem volt egyértelmű, hogy ki fogja elhantolni a holtakat. Azt meg különösképpen nem sejtették, hogy nem akad egyetlenegy Antigoné sem, és a temetetlen hullák bűze terjed majd a vértől mocskos országban. Magasra emelték söröskancsóikat és – Zum wohl! Proszit! – kurjongatták – ezzel is jelezve, hogy tulajdonképpen nem is fontos, hogy ki hova tartozik.

Magamba roskadva ültem az asztal mellett. De nagyon is fontos, sajnós, tépelődtem magamban. Szopogattam a habos sört, miközben egy dráma jutott eszembe, melyet oly régen olvastam, hogy a címét és szerzőjét elfelejtettem. Csak arra emlékszem, hogy felbomlott az Osztrák–Magyar Monarchia, vele együtt hadserege is. A soknemzetiségű regiment tisztjei gyanakodva szemlélték egymást. Ilyen ellenséges légkörben került sor ezredesük gyászszerzartására. A katonatisztek végső búcsúként egy-egy földgöngyöt dobtak a sírgödörbe, az egyik Horvátország, a másik Olaszország, a harmadik Csehszlovákia nevében vett búcsút tőle. Csak a zsidó származású ezredorvos búcsúztatta Ausztria földjével az ezredesét. Majdnem így jártam én is Európa kulturális fővárosában, Berlin kellős közepén. A szerbek, a szlovénok, a horvátok, a macedónok, a montenegróiak, a bosnyákok egymást méregették, én meg az ellenséges tekintetek kereszttüzeiben igazából nem tartoztam se ide, se oda. Csak sejteni tudtam, hogy ha széthullik Jugoszlávia, akkor hontalanná válok. Külön-külön egyik országrész sem érdekelt különösképpen, együtt azonban többé nem maradhatott meg. A viszályok közepette mindenki számára ismerős idegen voltam. Idegenként oda soroltak, ahova ők már nem akartak tartozni, vagy ha akartak volna is, ezt nem merték bevallani. Berlinben ismertem fel, hogy a nem létező Jugoszláviában vagyok magyar író. Fölöttébb komikus helyzet ez, olyan, mintha egy láthatatlan zsinóron táncolnék, amiért minden egyes mozdulatom pantomim, ami felettébb komikus.

Vajon létezik-e tökéletes rendszer, kérdezem, miközben továbbra is a láthatatlan zsinóron egyensúlyozom. Időközben egyébként rádöbentem, hogy a szovjet dokumentáció mégiscsak ésszerű megfontolások alapján készült. Mit tennének az EU-s tudósok, ha netán ilyesféle dilemmával szembeülnének. Hova helyezzenek? Melyik nemzeti fiókba, hiszen egyértelmű,

hogy nem lehetek egyszerre kettőben. Egy írónak csak egy fiók jár. Persze, ennek az állításnak is akad sebezhető pontja. Ha egy fiókba kerül, akkor csonkára sikeredik a róla kialakított kép. Mi sem természetesebb, hogy az anyanyelvem folytán a magyar fiókba kerüljek, csakhogy ennek ára lesz, mégpedig egy homályba vesző világ, amely nem idegen, de nem is ismerős. Írói világom ismerős idegen lesz. Tétélezzük fel azonban, hogy mindkét fiókba be lehet csempészni egy-egy kartont. Azonban – ez esetben – mit írjanak a kartonokra, hiszen nem lehet mindkettőn ugyanazt a szöveget megjeleníteni, mert az kétségtelenül valamiféle hamisítás lenne. Vagy a magyarok nem értenének, vagy a szerbek. A nyelv, amelyen az adatlapot kitöltik, fatális zsarnok. A nyelv a legnagyobb önkényúr. Mindezek tudatában felvetődik a kérdés, melyik írói világ a hiteles? Az egyik kartonon is, a másikon is csak megfelelő írói világ létezik. Az egész szükségszerűen elsikkad. A lehetséges EU-s irodalomtudományi intézet tudósai tehát ugyanazzal a gonddal találják magukat szemben, mint szovjet kollégáik. A legjobb szándékuk ellenére is oda lyukadnának ki, hogy jó, akkor maradjon csupán egy karton; ami viszont olyan helyzetet teremt, mint amikor kettéhasítják a kentaurokat. Vagy pedig maguk a kentaurok felezik meg magukat, hogy egyik énjüktől szabaduljanak. Legyen a kisebbségi író vagy ló, vagy ember! Az egyik dobozban ismerős idegen, a másikban idegen ismerős. Vagy az egyik, vagy a másik. Bizonyára ez esetben könnyebben megelégednek a helyükkel, ellenben akkor már nem azok, akik voltak. Európa tagországai egyesülnek, amidőn a kentaurokat továbbra is megosztják. A kentaurok Európa fattyúgyerekei. Az apjuk szánakozik néha rajta, de nem akar segíteni, mert ha akarna is, akkor sem tudna. Az anyjuk emlékszik a szülés fájdalmaira, és szíve másfelé vonzza. Egykor véres háborúk folytak, Európa olyan volt, mint egy bordélyház, most rend van és szabadság. Nem szükséges emlékezni a vérpettyes nyoszolyára. A kentaurok Európa rossz lelkiismeretére emlékeztetnek, ezért nem kapnak helyet sehol sem, egyes-egyedül a görög mitológiában.

Berlinben szemtől szembe kerültem abszurd helyzetemmel. Nemzetiségem és anyanyelvem magyar, életvilágom, élettapasztalataim, személyes és családtörténetem balkáni. Az anyanyelvem emlékezete és az életvilágom közötti feszültség szükségszerűen teremtette meg bennem a tudatot, hogy minden dolognak két neve van. Az egyik név eleve kötelező, a másik szükségszerű. Az egyiket a szüleimtől kaptam, a másikat a másik nyelvet beszélő nemzetállamtól. A németeket akartam megismerni, a bennem anarchikusan kavargó ismeretanyagot szerettem volna megszerezni. Kik ők, akik valamikor szüleim szomszédjai voltak, kik ők, akik eltűntek onnan, ahol több száz éven keresztül éltek, kik ők, akikkel a partizánok hősi

harcot vívtak, kik ők, akiket gyűlöltünk is meg irigyeltünk is? Kik ők, akik a szegény gaszarbeitereket befogadják, de távol tartják őket maguktól, kik ők, akik felfalják a njeğuši sonkát, kik ők, akik csak úgy, minden magyarázat nélkül, a szakadékba vetik magukat egy vigéc miatt, akit még úriembernek sem tartanak. Ki vagyok én, kérdeztem, miközben a nagy európai nemzeti megbékélésre, az örök békére emelgettem a söröskriglim. A német ezredesnek volt sorsa. Vladimirnak is. Egyik is, másik is érthetetlen. Tudatosodott bennem, hogy sorstalan európai lettem, ami a mai világban, ugye, komikus!?

2.

Ekként találkoztam Európával. Az igazsághoz tartozik, hogy már előzőleg is jártam Nyugaton, európainak éreztem magam, ami főleg a könyvtáramban érvényesült. Ezenkívül, főleg a hatvanas években, Triesztet is megjártam, hogy farmernadrággal meg egyéb holmival ellássam magam. Szállodát fizetni elképzelhetetlen fényűzésnek számított, ezért csak egy napot maradtam. Az éjszakai vonat oda is, vissza is, eszményinek bizonyult. A jugó szerelvény – így nevezték – a reggeli órákban, az üzletek hivatalos nyitása előtt futott be a trieszti pályaudvarra. A Ponto Rosso árusainak frissebbike már huncutul dörzsölte a tenyerét, kurjongatott, hangot adva annak, hogy nyitva tart, várja a kuncsaftokat. Az utasfülkékből kiavatlan, éppen álmukból riasztott, csinosabbnál csinosabb belgrádi, újvidéki, zágrábi lányok bújtak elő, akik csapzottan loholtak a csatornaparton elnyúló Ponto Rosso piactér, illetve az üzleti negyed felé, hogy délután ötig megejtsék a bevásárlást. Lábbelijük szemlátomást elnyútt volt, tornacipőik foszladoztak. Kopottan érkeztek, hogy azután levedlett rongyaikkal megtöltsék a trieszti konténereket, amelyek estére sorra megteltek elrongyolódott női alsóneművel, szoknyákkal, nadrágokkal, szüette pulóverekkel.

Jugoszlávia a híres trieszti piacon meg a környező szaküzletekben öltözködött. Népszerű volt az egysaroknyival feljebb elhelyezkedő, pár emeletes Darwil ékszerház is. A közvetlenül erre az árucikkre szakosodott viszonteladók Mekkája volt a hely, ahonnan „tonnaszám” hordták az aranyat, és csak a látszat kedvéért, illetve a vámosok megtévesztése végett vettek néhány farmert. Jobbára a texasanyagból készült ruhanemű, a legutolsó divat szerint készült lábbelik meg táskák, a kozmetikumok, valamint más nyugatias cuccok voltak a menők.

Azokban a könnyelmű hatvanas években titkon az Osztrák–Magyar Monarchia kultúrájával cinkoskodó, na meg a fehérnép bájait kedvelő Josip Broz Tito, a karizmatikus jugoszláv kommunista vezér, megnyitotta a határokat. Világútlevelet biztosított még az úgymond ellenzékieknek is,

minek köszönhetően mindenki szabadon utazhatott oda, ahova éppen kedve szottyant. Tito élvezte a luxust, valószínűleg ez a tény vezérelte, hogy miért ne részesülne belőle „népe” is? És a népe – hálából, vagy tiszteletből – rajongott érte. Az akkor már menő, olasz divatot követve, mindannyian titóisták lettünk a Trieszt elnevezésű szupermarketben, ahol a szocializmus kacérkodott a kapitalizmussal. Természetesen figyelembe vették ezt a határőrök meg a vámszervek munkatársai is, mert az akkor mindinkább terjedő nejlón reklámzacskókkal felpakolt utasokról ránézésre tudták, ki hol, melyik üzletben vásárolt. Azonban mindkét ország hivatalos szervei feltűnően elnézőek voltak. Jóindulattal méricskéltek a hölgyeket, akik közül sokan elvesztették szemet gyönyörködtető formájukat, mivel a kelle-ténél is több farmernadrágot, blúzt, pulóvert cibáltak magukra. A hosszú szoknya alatt ormótlanul kidomborodott a faruk, a keblük pedig a többszörösére dagadt az egyéb szajrétól.

Akik adtak magukra, azok megtömték bőröndjüket a divatos ruhane-művel, kozmetikával, a mutatósabb darabokat pedig magukra öltötték. Úgy indultak hazafelé, mint az amerikai képes magazinok manökenjei. Soha életemben annyi szemrevaló, jól öltözött hölgyet egy helyen nem láttam, mint a trieszti pályaudvaron, ott is a Jugoszláviába induló szerel-vény peronján. Mindenki sugárzott a boldogságtól, miközben lelkesen mesélte, hol mit vásárolt. Így találkozott az önfeledt titóista nemzedék a Nyugattal.

A vámosok a bajszuk alatt somolyogtak, míg pusztá formalitásból ki-nyitatták a hölgyek poggyászeit, és a frissen vásárolt holmit forgatták. Élvezettel turkáltak a tömérdek női fehérnemű között. Csupán azokkal voltak kíméletlenek, akiket rajtakaptak, hogy több tucat farmernadrágot rejtegetnek. A seftelőket időről időre megvámolták, viszont velük is in-kább kesztyűs kézzel bántak. Mintha tartották volna magukat a pártvezér irányelvéhez, miszerint utazzon, grasszáljon a nép, élvezze az életet. Jugo-szlávia polgárai mindinkább jól öltözöttek, főként elégedettek voltak. A kommunista Jugoszláviában tért hódított a jólét, folyamatosan érkeztek a nyugati segélyek, az istenadta nép pedig élvezte a fényűzést.

Triesztben vettem az első leckét.

A pártvezérek gyerekei ugyanis nyugati egyetemeken studióztak, mi-nekutána megengedhették magunknak, hogy a legújabb párizsi meg római divat szerint öltözködjének. Az irodalomtudósok a nyugati teoretikusokat idézték, az értelmiségiek pedig sejtelmesen példálóztak a nyugati demok-ráciával. Titkon kacérkodtunk vele, ellenben elégedettek voltunk a kissé nagyobb demokráciával. Valamennyien nyugati sznobok voltunk, és naiv szocialisták. Úgy véltük, jól megfér a kettő egymás mellett.

Jómagam leginkább a ruházati cikkek beszerzése miatt utaztam Triestbe. Nyáron beértem néhány divatos inggel meg egy halom jobb minőségű trikóval, vékony anyagú farmernadrággal meg dzsekivel. A Ponto Rossón kezdtem a körutat, majd egy ideig ácsorogtam a Puttini Szökőkút előtt, vízzel megpaskoltam magam, kicsit felfrissültem, majd árnyékba húzódtam, ahonnan hallgatóztam, hogyan okítják egymást honfitársaim. – A Ponto Rossón, való igaz, az erszényünknek megfelelő árak vannak, viszont tény, hogy az áru gyengébb minőségű; ellenben beljebb, a butikokban prima, a legújabb divat szerinti ingek kaphatók, aránylag olcsón – javasolta az egyik bennfentes, akiről egyébként kiderült, hogy legalább hetente egyszer meglátogatja a trieszti piacot, meg végigjárja a butikokat. A tömeg a megadott irányba nyomult.

Gyorsan elillant az idő, báméskodással még gyorsabban. Iparkodni kellett, mert a kora esti órákban indult vissza a jugó szerelvény. Azonban előbb át kellett gondolnom a pénztárcám nyújtotta lehetőségeket. Következő alkalommal én is betérek az említett butikokba, mivel ezúttal már fogytán a pénzem. Így vonatindulásig jutott idő csavargásra. Szemrevételeztem a Plazzo del Municipiót, miközben James Joyce jutott eszembe. Bizonyára ő is ezeken az utcákon barangolt, miközben ugyanezeket az építményeket csodálta. Gyors egymásutánban feltörték bennem más írók emlékei is, mint például Svevo, Rilke, Stendhal. Hiszen ők is kóboroltak ezeken az utcákon, azonban – kaptam észbe – ők bizonyára nem piaci bővölt tartalmazó nejlonszatyrot szorongattak. Európai úriemberek voltak, ami arra emlékeztetett, hogy honnan jövök, és ki is vagyok tulajdonképpen. Morfondírozás közben hirtelen megtorpantam egy különleges kávéház előtt. Kíváncsiságomnak engedve bekukkantottam az ablakán. Akkoriban sokat olvastam Bécsről, minek köszönhetően volt némi elképzelésem a bécsi kávéházakról. Az a trieszti pontosan olyan volt, mintha bécsi lett volna.

San Marco, olvastam a cégtáblán, és gondolkodás nélkül beléptem. Bár máig gyenge pontjaimnak számítanak a hangulatos kávéházak, ez esetben nemcsak a kíváncsiságom, hanem valami láthatatlan erő is vonzott befelé.

Újvidék központi terének tőszomszédságában, a Katolikus porta sarkán is létezett valaha egy Dornstädter nevű kávéház, amelyről sikerült felkutatnom régi fényképeket, melyek a San Marcóra emlékeztettek. Igazi bécsi kávéházi hangulata volt, mesélték az őslakos újvidékiek. Ezért foglalkoztatott annyira a múlt század elején, az Osztrák–Magyar Monarchia ideje alatt épült szecessziós épület. Mániákusan tanulmányoztam a dokumentumokat, a fotográfiákat. Elképzeltem az újvidéki polgárokat, akik a nehéz csipkefüggönyök mögött, a bársonyfotelekben ücsörögnek, miköz-

ben újságot olvasnak vagy diskurálnak, míg elégedetten ízlelgetik a finom kávé, amit a korabeli reklámok hangzatosan propagáltak.

Hogyan alakult volna a sorsom, ha maradnak azok a csipkefüggönyök, és netán mára is fennmarad a Dornstädter kávéház, vagy legalább a neve – töprengtem –, azonban sohasem mertem végiggondolni ezt a történetet. Mindenekelőtt az ötlött a fejembe, hogy abban az esetben bizonyára sohasem kerültem volna Újvidékre, hanem a szülőfalumban maradtam volna, és valamelyik magyar vagy szerb nagybirtokos földjén napszámosként dolgozom; jobbik esetben fuvarozok az apámmal. Én örökölném a lovat meg a szekeret. Elképzelttem, amint a pályaudvaron lapátolom a szurokfekete szenet, azután pedig az ostort pattogatva a szenttamási utcákon szállítom a tüzelőt, majd behányom a kisbíró vagy a jegyző úr pincéjébe.

Ábrándozásom hatására hálával kellett gondolnom Tito marsallra meg a szocializmusra, hiszen nélküle nyilván nem iskoláztathattak volna a szüleim. Mégiscsak vittem valamire. Kulturálisan és politikailag is, minduntalan a Nyugatról álmodoztam, barátaimmal, az értelmiségiek egy kisebb csoportjával bizalmasan susmorogtunk, milyen jó is lenne többpártrendszerű demokráciában élni, miközben erkölcsileg mindenképp hű akartam maradni a szocializmushoz. Ha néha-néha, főleg az irodalmi élmények hatására, a kelleténél többször dicsértem a Nyugatot, azonnal jött a válasz, hogy gyökértelen kozmopolita vagyok, noha ez a minősítés bántott, visszafogtam a hangom, nehogy hitszegő legyek. Minden oldalról azt hallottam, hogy vissza kell térni a gyökerekhez, amire én szófogadóan rábólintottam, azonban abban már kevésbé voltam biztos, hogy hol rejtőznek a gyökereim.

Ezzel az ellentmondással vívódtam egy életen át. A szocializmus bukását is így éltem meg. Látva, hogy az egykori elvtársak a televízió vitaműsoraiban egyik napról a másikra minden átmenet nélkül váltottak, és egyszeriben úrnak titulálták egymást, felrezzentem. Meg kell vallanom, némi lelkiismeret-furdalást éreztem. Ezt akartam volna? Lelki szemeim előtt feltűnt a rossz emlékű látvány, miszerint télire való tüzelőt lapátolok egy szenttamási pincében. Ha a partizán szuronyok nem hozzák a szocializmust, akkor én sohasem jutok el Triesztbe, de még az újvidéki Dornstädter cukrászdába sem ülhetek be.

Kétségtelen, valamikor ilyen San Marcó-s volt a régi újvidéki Dornstädter is, állapítottam meg, és abban a pillanatban ellenállhatatlan vágy kerített hatalmába: ide mindenáron be kell térnem. Ebben a kávéházban muszáj meginnom egy presszókávé, és – ha rövid időre is, de – része kell lenni a milliónek.

Az újvidéki Dornstädter az Osztrák–Magyar Monarchia idején, az I. világháború előtt nyílt meg, és szinte biztosra vehető, hogy tulajdonosa

szeme előtt a bécsi kávéházak példája lebegett. A kávéház tulajdonosa a Dornstädter családnevet viselte, egészen a II. világháború befejezéséig. 1945-ben azonban a kommunista hatalom úgy határozott, hogy zavaró, kellemetlen az elnevezés. Sokkal szebben cseng a baráti Szovjetunió fővárosának, Moszkvának a neve. Így lett a Dornstädterből Kafana Moskva. 1948-ban azonban Tito elvtárs konfliktusba került Sztálin elvtárrsal, mire a városatyák felháborodva vették tudomásul, hogy Újvidék központját a Moskva nevű városi kávéház kompromittálja. Zágráb az igazi testvérváros, nem Moskva – ágáltak. Innentől a kávéház elnevezése Zagreb lett. Évtizedekig viselte ezt a nevet, a belső milió azonban idővel egyre inkább leépült, mígnem pályaudvari várótermekre kezdett hasonlítani.

A kilencvenes évek elején, amikor a balkáni háborúban a Jugoszláv Néphadsereg és a szerbiai álkatonai alakulatok a horvát városokat bombázták, a városatyák megbotránkoztak. Hazafias érzelmeik tiltakoztak. Miért csúfítja a város központját a Zagreb nevű kávéház? Az utcákon te-repszínű egyenruhások parádéztek, katonai dzsipek száguldoztak, miközben a kormánypártiak és az ellenzékiek egymást túllícitálva vitatkoztak, hogy hol húzzák meg Szerbia új határait. Az újvidéki városatyák összeültek és eldöntötték, hogy ezután Athén legyen a városközponti kávéház neve. Abban reménykedtek, hogy az ortodox kereszténységnek, a hagyományos görög-szerb barátságának köszönhetően nem kell többé névváltoztatással bíbelődni, tehát örök időkre így nevezik majd: Athén

Közben megbukott Slobodan Milošević szerb diktátor, minek utána az addigi ellenzék célkitűzése az ország mielőbbi uniós csatlakozása lett. Könnyű volt ezt így megfogalmazni, annál nehezebb megvalósítani. Az ellenzék körében fellángolt a szenvedélyes vita arról, hogy mennyiben alkalmazkodjon az Európai Unió Szerbiához. Tudós akadémikusok, egyetemi tanárok, költők és politikusok rágódtak a kérdésen. Azért lassan, de biztosan dőcögünk a kitűzött cél felé. Az olvadás elkezdődött, mert mindaddig személyemben ellenséget véltek, a kilencvenes évek legelején még a munkahelyemről is eltávolítottak, ám a váltás után némileg barátságosabb légkör alakult ki körülöttem. Nem voltam többé ellenség, sőt feszélyezettség nélkül bemehettem a tartományi parlament meg a kormány épületébe is anélkül, hogy kiutasítottak volna. Milošević bukása után ugyanis néhány ismerősömből, akikkel a város terein meg utcáin demonstráltunk, politikus lett. Kabinetet kaptak a Tartományi Végrehajtó Tanács létesítményében, az egykori Báni Palotában.

Egyikükkel véletlenül futottam össze az utcán, amikor eldicsekedte, hogy felvitte az isten a dolgát, hisz neki is van kabinetje a tartományi fehér házban, jöjjen be hozzá, invitált, mire felcsillant a szemem, és boldogan

újságoltam el neki, mennyire örülök, már azért is, mert a nagyapám meg édesapám részt vállalt annak építésében. Mindketten a Báni Palota helyén levő ingovány feltöltésén dolgoztak, majd az építőanyagot szállították. Kapva kaptam az alkalmon, hogy felkeressem. Egyébként a fehér márványépület a Péterváradai vár óratornya mellett máig Újvidék jelképe.

Szorongva léptem a grandiózus építménybe. Jóleső izgalom vett erőt rajtam, miután végre belülről is láthattam nagyapám meg édesapám kétkézi munkájának gyümölcsét. Ide hordták köbméterszám a földet, hogy feltöltsék a készülő objektum alapzatát. Látástól vakulásig robotoltak, hogy időben elkészüljön a létesítmény. Sajnos, felmenőim közül már egyikük sem járt odabenn. Számomra pedig közel hatvanévesen nyílt alkalom betérni, addig ugyanis arra járva félénken elsompolyogtam mellette, hiszen falai között székel a hatalom.

Csinos titkárnő jött elé, aki barátságosan megkért, hogy várjak néhány percet, az elnök úr tárgyalásai elhúzódtak, de amint befejezi, fogadni fog. Hellyel meg kávéval kínált, mire én szórakozottan rábólintottam, mert míg az ifjú hölgy karcsú vonalait méregettem, zavarba ejtett ez a két szó: *elnök úr*. Hova jutottam? Az elnök urakkal parolázok? A kávé ízelettem, közben arra gondoltam, hogy elárultam az apámat meg a nagyapámat. Elábrándoztam azon, hogy vajon mit szólnának, ha látnának, amint az urak között megjászom az urat?

Kisvártatva nyílt a bőr tapétázott irodaajtó, és kilépett a barátom, búcsút vett vendégétől, majd a tágas, hivatali szobába invitált. – Mivel kínálhatlak meg? – kérdezte. – Whiskyt jéggel? Vagy bármi mást? – érdeklődött. Valójában whiskyt kívántam, azonban, talán lelkiismeret-furdalásból, elutasítottam. Azt hiszem, nagyon szégyelltem volna magam, ha én abban a létesítményben jégkockák csilingelése közben whiskyt kortyolgotok.

– Győztünk, megbuktattuk a diktátort – jelentette ki ünnepélyesen valamikori sorstársam, és elégedetten belesüppedt a bőrfotelbe, majd emelte whiskyvel töltött kristály poharát.

– Győztünk – ismételt meg kevésbé diadalittasan. Barátomat nem illette szemrehányás, őt is az utcára taszította a Milošević-rendszer, együtt éltük át az óloméveknek nevezhető kilencvenes esztendőket, együtt vesztettük és tékoztunk el legszebb éveinket, ám nemigen tudtam hinni, hogy tényleg győztünk. Régi hatvannyolcas létemre a forradalomra gondoltam, meg arra, hogy a forradalom örökre elveszett. Éveken keresztül rezignáltan túrtem, hogy a környezetemben a legnagyobb megvetéssel szólnának azokról az évekről és utópiákról, amelyek '68 után végérvényesen elkallódtak. Állandó belső konfliktusokkal terhelten végigjártam a túrésnek azt az útját, amelyet a még mindig kedélyes jugoszláviai társadalom felkínált.

Néha morgolódtam vagy ellenkeztem, azonban ez se nem osztott, se nem szorzott. A titói rendszer örök életűnek tűnt. Magyarországi íróbarátaim irigyeltek, és folyton azt hajtogatták, hogy a nyugati világhoz tartozom. Volt ebben némi túlzás, ám részben jogos volt a besorolás.

1990 körül az a hamis idill, amelyet másokkal egyetemben én is élveztem, összeroppant. Hamis volt, igaz, de elviselhető. Alakoskodott a hatalom, alakoskodtak az alattvalók, néha egyik tett kisebb vagy nagyobb engedményt, néha a másik. Lehetett alkudozni. Miközben a többi szocialista országban gyanakvással szemlélték a modern és az avantgárd irodalmat, Jugoszláviában a párttitkárok irodáit absztrakt alkotások díszítették. A titkosrendőrség vezetői, akik nem a KGB-ben, hanem a CIA kötelékében sajátították el a szakmát, figyelmeztettek, miszerint avantgárd, neoavantgárd O. K., csupán a komoly dolgoktól való tartózkodásra intettek. A művészek szabadon élvezték a szavak játékát, a színeket, a formákat, a melódiát. Bátoran foglalkozzanak a tiszta művészettel! Legyen a művészet tiszta, és ne piszkolja be magát.

Ilyen volt a kései szocialista szecesszió. 1980. május 4-én azonban elhunyt Tito marsall. Egészen pontosan hosszú, súlyos betegség után a ljubljanei Klinikai Központban 1980. május 4-én, délután három óra öt perckor távozott az élők sorából a Jugoszláv Kommunista Párt, a Jugoszláv Kommunista Szövetség és a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság örökös elnöke. Legalábbis a hivatalos bejelentés szerint azon a napon abban az órában hunyt el. Majálisi vasárnap délután volt. Az újvidékiek hétfégi pihenőjükről tértek vissza, amikor az esti híradók előtt a rádió és a televíziócsatornák rendkívüli adásban tették közzé a halálhírt. Előzőleg a munka nemzetközi ünnepe, vagyis munkaszüneti nap volt. A dolgozó nép a Duna túloldalán húzódó Fruška gora lankáin majálisozott.

A kamenicai parkban hagyományos ökörsütés volt. Papírtányérokkal álltunk sorban, és vártuk a porciónkat. A kirándulók falták a parázs felett sült báránypecsenyét, a füstízű csevapcsicsát meg pljeskavicát. Ki gondolta volna, hogy akkor búcsúznak a majálisozó proletárok a báránypecsenyétől, amely ezek után csak a patriótáknak, a háborús bűnösöknek meg a vezetőknak járt? Ki gondolta volna, hogy terepszínű egyenruhában, felfegyverkezve lopakodik felénk a kapitalizmus?

Estére felélénkült az autóforgalom, de néma maradt a város. Idegfelesztő csend uralkodott el az utcákon. Számban még éreztem a sült bárány ízt. Egy ideig az utcán ténferegtem, majd betértem egy kis cukrászdába. A helység kongott az ürességtől, a pult mögött egymagában ácsorgott a tulajdonos, mint kiderült, albán nemzetiségű volt. Kávét rendeltem, majd az egyik közeli asztal mellé telepedtem. Tekintetem a televízió képernyő-

jére szegeztem. A bemondók gyászruhában olvasták a híreket. A média idejekorán felkészült a legrosszabbra. Pontos terv-forgatókönyv készült a rendkívüli alkalomra. Előre összeválogatott alkalmi zenei dokumentumfilm-anyag várt készenlétben. Tudni lehetett, amint a legrosszabb bekövetkezik, milyen műsorkoncepció indul el, kik fognak a képernyőn megjelenni, kik szerkesztenek stb. Számukra már hónapokkal azelőtt több alkalmi öltözetet előkészítettek. Sőt, az utolsó négy hónapban a kiválasztott stábtagnak szabadnapjukon is le kellett adniuk a pontos elérhetőségüket.

Az albán tulajdonos óvatosan élém tette a gőzölgő kávéscsészét, és látva, hogy mekkora figyelemmel követem a híreket, megállt az asztalom előtt, és figyelmesen követtük a képernyőn történeteket. Csak akkor szólalt meg, amikor szórakozottan rápillantottam. – Megboldogult az öreg, mi pedig úgy rátekerünk, hogy csak no! – mondta.

Felkaptam a fejem. Nemigen voltam hozzászokva az ilyesfajta állásfoglaláshoz. Az értelmiségiek ódákat zengtek Titóról, a pincérektől azonban nem hallottam magasztaló szavakat. Faggatni kezdtem, hogy mire is gondol, ám kitérő választ adott, majd – miután kiejtéséből rájött, hogy nem vagyok szerb – némi gyanakvással mellemnek szegezte a kérdést nemzetiségemet illetően.

– Magyar – válaszoltam.

– Akkor egyikünk sem ússza meg szárazon – nézett a szemem közé igen sokatmondóan.

Saját mondataitól megrémülve elhallgatott, és lehorgasztott fővel a süteményespult mögé vonult vissza, onnan követte a tévéközvetítést. Rezdületlen arccal nézte a görcsösen zokogó polgárokat.

Az asztalra tettem a pénzt, majd távoztam.

Harminc év múlva is azon töprengek, vajon mit is kellett volna válaszolnom az albán cukrásznak. Mindhiába próbálom újra meg újra átgondolni a jelenetet, nem vagyok benne biztos, hogy egyértelmű választ tudtam volna adni. Rövidesen bezárták a cukrászdát, az épületet egy nyugati bank vásárolta meg, ledöntötte a régi építményt, és ragyogó márványpalotát emelt a helyébe. Jól sejtette az albán cukrász, a szabadságnak magas lesz az ára. Tanácstalan voltam.

Másnap viselkedésem is erről a tanácstalanságról szólt. Talán hanyagságból, talán szórakozottságból, de semmiképpen sem ellenzékiességéből, reggel munkába menet, szokásomhoz híven, trieszti farmert és egy kockás inget öltöttem magamra; azonban amint az utcára léptem, megtorpantam. Az újvidéki sugárúton csupa gyászba öltözött embert láttam. Elszontyolodott ábrázattal kullogtak. Nem tudtam, hogy mitévő legyek? Forduljak

vissza, és öltözzek át én is valami sötétebbe, esetleg feketébe? Az emberek valamiféle felsőbb parancsra gyászolnának? Azonban semmiféle ilyen vagy hasonló utasításról nem hallottam. Egész éjjel a tévét néztem. Jugoszlávia polgárai sírtak, mi több, kétségbeesetten jajveszékelték, én pedig némi gyanakvással, a velem született ellenkezéssel arra gondoltam, hogy színjáték az egész. Lehetetlen, hogy az egész ország reményvesztetten könnyezik, meg vigasztalhatatlan gyászba borul, mint ahogy a médiumok állítják. Az utcán azonban meggyőződtem róla, hogy igaz felvételeket sugároznak a tévéstudiók. Semmi túlzásra nem volt szükség. Jugoszlávia polgárai őszintén, mélyen gyásztak. Harminc év múltán sem tudnám megmondani, hogy pontosan miért tették? Lehet, hogy már akkor a saját jövőjüket siratták.

Kopott trieszti farmernadrágban toporogtam az utca közepén, és nem igazán tudtam, mitévő legyek. Forduljak vissza a lakásba, és vegyek magamra alkalmi felöltőt? Úgy, illendően menjek a munkahelyemre, mint a többiek? Fekete nadrágban, fehér ingben meg zakóban? Nem fordulok vissza, határozta el, ezt mégsem tehetem, hiszen ez gerinctelenségre utalna. Nem voltam antititóiista, a hetvenes években sem ismertem kimondott antititóiistákat, pedig akkoriban már részt vettem számos rendezvényen, amelyet a hatalom ellenzékinek nevezett. Ám tudván tudom, hogy a rendszerbírálok között sem akadt, aki megtagadta volna tőle államfői formátumát. Egyes-egyedül Predrag Matvejević zágrábi értelmiségi szólította lemondásra Josip Broz Titót, ennek ellenére kötetében a legnagyobb tisztelettel méltatta érdemeit. Dicsérő kritikát írtam Matvejević könyvéről, miközben attól tartottam, hogy ebből nagy botrány kerekedik. Nem így történt. Az affér elmaradt, viszont szerénységemet diszkréten féltették. Elegánsan, egyetlen durva szó nélkül. Akkor is, ma is úgy vélem, hogy az effajta fegyelmezés nem felsőbb parancsra történt, inkább egy-egy túlbuzgó irodalmi tudor próbált ilyesformán felettesei előtt fontoskodni. Mert ugye, az érdemek kiváltságokkal jártak, és a rendszergazdák leginkább nem fenytéssel és megtorlással éltek, hanem privilégiumok, posztok osztogatásával.

Hú akartam maradni elveimhez, önmagamhoz, emiatt dacból sem fordultam vissza a lakásba, hogy átöltözzek; viszont annyi bátorságom sem volt, hogy a kopott farmernadrágban menjek be a szerkesztőségbe. Inkább nyakamba vettem a várost, ahol megdöbbenéssel tapasztaltam, hogy mennyire őszinte és mély gyász honol mindenfelé, úgyhogy csakhamar a hatása alá kerültem.

Tulajdonképpen halála után került emberközelbe a karizmatikus vezér, aki nagyobb volt, mint az országa, amelyet megteremtett; amelyet hívei, lakásai, szolgálói véres háborúkban marcangoltak szét.

A titóizmusban a legrosszabb az volt, ami utána következett. Az a vigasztalhatatlannak tűnő tömeg, amely patakokban ontotta könnyeit, és mély gyászba borult, egy évtized múlva gyűlölettel beszélt egykoron imádott vezérééről. Néhai talpnyalóiból megátalkodott antikommunisták lettek. Aki közülük karriert akart csinálni – és sok volt ilyen –, az többnyire megtagadta múltját. A mi nacionalizmusainkat a volt hithű kommunisták indították véres hódító útjára. A költők, akik versekkel hódoltak neki – majdnem minden költő, természetesen a nemzetiségiek is, megírták udvari költeményeiket, mi több, a vajdasági magyar költők is ezt tették – halála után azonban kitörölték életművükből a Tito-verseket. Egyik napról a másikra kiderült, hogy mindenki ellenzéki volt, még az is a hatalom áldozatának nevezte magát, akit megbüntettek a közlekedési rendőr, mert szabálytalanul kelt át az úttesten. Így kezdődött a kelet-közép-európai demokrácia: köpönyegforgatással, hazugsággal, képmutatással, az életrajzok tömeges átírásával, megmásításával.

A vajdasági magyar nemzetiségűek is siratták Titót, habár személye számukra külön traumát jelentett. Az a nemzedék, amely átélte az 1944 őszen és 1945 tavaszán ásott tömegsírok korát, tehát tudomása volt az ártatlan magyarok likvidációiról, évtizedeken át hallgatásba burkolódzott. Az írók, az értelmiségiek úgy viselkedtek, mint az apám meg az anyám, elharapták a szót, elnyelték a mondat részét. A bevonuló partizánoknak ugyanis elegendő volt egy névtelen feljelentés, hogy a magyar nemzetiségű polgárt főbe lőjék. Sokszor még rögtönítélő bíróság sem alakult. Leginkább éjfélkor vagy hajnalban verték az ablakokat, jöttek értük; majd amikor összegyűjtötték őket, két lehetőségük volt: vagy kivégzésre kerültek, vagy munkatáborba. Az ártatlan áldozatok jelentős része magyar, illetve német nemzetiségű volt, akiket már csak azért sem kíméltek, mert kollektív bűnösnek kezelték őket. Ma sem ismeretes a haláltáborok, a tömegsírok állománya, miközben újabbnál újabb dokumentumok kerülnek elő, amelyek arról szólnak, hogy a gyermekeket is, sőt még a csecsemőket is bűnösnek nyilvánították.

Évtizedeken keresztül hallgattak a magyar meg német családok a partizánok kristályéjszakáiról. A Tito-korszakban a Kommunista Szövetség is lehetett bírálni, a partizánok kristályéjszakája azonban tabu maradt. Hallgatott az apám is. Előttem sosem említette, hogy azokban a hónapokban csak fehér karszalaggal léphetett az utcára, és hogy nap mint nap

kényszermunkára cipelték a szerb nagygazdák földjére. Minden megpróbáltatás ellenére ő még jól járt, hiszen túlélte.

Így köszöntött be családomba a szocializmus. A túlélés reményével érkezett, amely szebb jövőt ígért! Anyám is bölcsen hallgatott a tömegsírokról, melyekbe rokonaink kerültek. Több mint ötven évvel később tört fel belőle a panasz. Néhány héttel halála előtt – ami utolsó személyes találkozásunk volt egyben – szükségét érezte megvallani, hogy szülőfalumban hol található a tömegsírok. Az egyikre éppen kápolnát építettek. Arról faggattam, hogy miért nem osztotta meg velem korábban a titkát, akkor talán kevesebb balgaságot követtek el. Azzal indokolta több évtizedes hallgatását, hogy minél kevesebb tabu cipelek, annál jobb nekem. Nem akarta megkeseríteni az életem. Ezután már csak annyit kérdeztem, vajon 1945 után beszélgettek-e erről a témáról megboldogult apámmal. Rémülten rázta a fejét: nem. Boldog házasesetet éltek, de maguk között még a hálószobában sem merték feszegetni a fájó családi sebeket.

Anyám vallomása után úgy éreztem, mintha az egyik napról a másikra megváltozott volna körülöttem a világ. Aztán kiderült, hogy a feleségem nagyapja is tömegsírban nyugszik. Hogy helyileg pontosan hol, azt sosem tudta meg a család. Időnként olyan hírek is keringtek, hogy a Tiszába lótték. Mindenesetre számomra egyszeriben úgy tűnt, mintha nem abban a világban élnek, amelybe beleszülettem. Aztán egyszer csak Belgrádban élő keresztapám történetéről értesültem. Mint köztudott, 1941-ben a németek iszonyú bombatámadást intéztek Belgrád ellen. Szüleivel együtt menekülésre kényszerült. Szenttamáson, szülőfalunkban húzták meg magukat, ahol türelmetlenül várták a háború végét. Azzal a reménnyel keltek meg feküdtek, hogy majdcsak eljön már a nap, amikor visszatérhetnek. Az amerikaiak kíméletlenül bombázták a fővárost, a szülőfalumba pedig bevonultak a partizánok. Keresztapámnak sárga karszalagot kellett viselnie. Balsorsa elől menekülve úgy döntött, inkább visszazökik Belgrádba, bár nem tudta, mi vár rá. Hullnak-e még az amerikai bombák vagy sem? Azzal a reménnyel indult útnak, hogy ott nem kell sárga karszalaggal, megbélyegzetten járni, könnyebben elvegyül a tömegben. Jól számított, mert a fővárosiakat nem érdekelték a magyarok, ők kizárólag a németekre és a kollaboránsokra vadásztak.

1990 után derült fény az ilyen és hasonló történetekre, amelyek misztikusan, szinte illegálisan rejtőzkedtek a személyes és családtörténetekben. A tanúk sokáig némaságba burkolóztak. A legtöbben a sírba vitték titkukat. Az írói hagyatékokból utólag sem kerültek elő azok a művek, amelyek arról szóltak, amit évtizedekig rejtegettek. A vajdasági magyar a Tito-korszak idején őszintén sajnálkozott a Rákosi-diktatúrában sínylődő magyar-

országi magyarokon, a Kádár-korszakban pedig Szegeden és Budapesten mulatott, nagy lakodalmakat rendezett, szánakozva, némi fölényérzetel hallgatta a gulyás-kommunizmust becsmérő magyar honpolgárokat. Ezért érthető, hogy Tito halála után siratta és gyászolta a vezért.

A történelem szinte minden nemzedékkel újrakezdődött, és telis-tele volt kiszámíthatatlan metamorfózissal, irracionális fordulattal, miközben sohasem lehet tudni, melyik arca az igazi. Azért akad látszatra olyan túl sok történelem Közép-Kelet-Európában, főleg a Balkánon, mert nincs hiteles történelem. Ha pedig nem létezik hitelt érdemlő történelem, akkor időről időre teljesen újat kell kitalálni. Csak a hamis történelem palimpszesztusai települnek egymásra.

Ugyanebbe a sorozatba tartoznak a Milošević-korszak palimpszesztusai is. A szerb nemzet karizmatikus vezére megrögzött titóistaként kezdte politikai pályafutását, amikor is egyetemista lapokat tiltott be, mert azok sértették Tito elnök emlékét. Milliók tüntettek mellette, aztán ellene. Ugyanezek a tömegek néhány év elmúltával Titót szerbfalónak nevezték. Be kellett látnom, hogy a történelem időszakonként újrakezdődik. Amint megbukott a diktátor Milošević, pártjának, a Szerb Szocialista Pártnak tagjai hosszú sorokban kígyóztak az ellenzéki pártszervezetek irodái előtt, hogy más, addig ellenzéki pártba tagosodjanak. Olyanba természetesen, amely képes magához ragadni a hatalmat. Az addig Milošević állami jáslát élvezők egyszeriben bársonyos forradalmárokká változtak, és azt hajtogatták, hogy ők nem felelősek. Minden gonoszságnak Milošević a megtestesítője, bizonygatták. Miniszterek, akik neki köszönhették a tárcájukat, gondoltak egyet, és ellene fordultak, majd az európai salonokban azt bizonygatták, hogy mindig is „örök ellenzékiek” voltak. Emberi számítás szerint, ha Miloševićnek ennyi ellenfele lett volna, akkor napokon belül távozni kényszerült volna a hatalomból, és nem nyerte volna meg nemegyszer oly fölényesen a választásokat. A legvégén is csak néhány tized százalékkal vesztette el utolsó próbálkozását.

Európába igyekszünk, hangzott el 2000 októbere után az új varázsszó. Felújították a katolikus templom melletti patinás szecessziós épületben levő egykori Dornstädter kávéházat. Az új bérlő elhatározta, hogy az új idők szellemében hozza helyre a városi kávéházat. Új bútort rendelt, a teremben minden csillog-villog, a felszolgálók kicsit még ügyetlenül, de igyekeznek udvariasnak mutatkozni. Esterházy- meg dobostortaszettekkel csalogatják a vendégeket, azonban valami hiányzik ahhoz, hogy igazi közép-európai városi kávéházra hasonlítson. Nemcsak a szokatlanul hangos zene, nemcsak a tolakodó, balkáni luxusra emlékeztető csillogás bántó, hanem egyszerűen a hangulata sem az igazi. Nomen est omen, gondoltam,

és az új tulajdonos/bérlőnek feltettem a kérdést, miért nem keresztelte a kávéházat az eredeti Dornstädterre.

Az ifjú tulaj megvallása szerint hallott ugyan valamit az egykori városi kávéházzal meg a Dornstädter nevű tulajdonosról, azonban kérdésemet azzal hátrította el, miszerint a hatóságokkal kötött szerződés kötelezi, hogy Athén maradjon a kávéház neve. A névváltoztatás kizárólagos joga a város hatáskörébe tartozik. Rögtön kapcsoltam, hát épp ez az, ez hiányzik a hangulatból. Megvan a talány nyitja! Amiatt nem hasonlít közép-európai kávéházra, mert a hatósággal kötött szerződés előírja az elnevezést. Némi töprengés után rádöbbsentem, hogy egész életünket ez a kettősség határozza meg, Szerbia európai útját, mindennapjainkat, kultúránkat, habitusunkat. Született homo duplexek vagyunk, mások nem is lehetünk.

Mindezt még nem sejtettem, amikor bepillantottam abba a trieszti kávéházba, amely véletlenül esett az utamba. Nem tudtam hová lenni az elragadtatástól, hiszen pont ilyennek képzeltem el a Dornstädtert meg a bécsi kávéházakat, melyeket az irodalomból ismertem. Igazi bécsi kávéházat fedeztem fel Triesztben. Két Ponte Rossó-s csomagomat szorongatva álltam az ajtó előtt, elegáns pincér lépett elé. Fekete öltönyben hajlongott, kezén fehér kesztyűt viselt, és csokornyakkendőt hordott. Könnyed balettmozdulatokat tett, és olaszul kérdezett. Nem értettem, emiatt zavaromban szerbül gagyogtam el, hogy szeretnék meginni egy kávé. A pincér azon nyomban levetette előkelő mosolyát, az elegáns mozdulatokról megfélekedve a fejéhez kapott, és szerbül válaszolt. – Mit keresel itt, drága földim? Ebben az előkelő kávéházban egy kávé majdnem annyit tesz ki, mint egy farmer a piacon. Mint földi a földinek tanácsolom, iszkolj innét, ne rendelj itt semmit, még egy pohár vizet sem.

– Köszönöm, földi, nagyon köszönöm – hebegtem, miközben utolsó pillantást vettem a kávéház belterére, majd csomagjaimmal ügyetlenkedve kihátráltam. Legalább láttam egy igazi bécsi kávéházat, beleszippanthattam – vigasztaltam magam, majd a többi Ponte Rossó-s csomagot cipelő után eredtem. Nem sértettek meg a pincér szavai, inkább empátiát ismertem fel benne, mellyel jóhiszeműen figyelmeztetett: mi mégsem tartozunk ide.

A farmernadrág az ötvenes-hatvanas években, akárcsak a fekete magas nyakú pulóver, ugyanazt jelentette, mint Camus vagy Sartre művei. A szabadság titkos jelképeit jelenítette meg. Azt a tudatot erősítette, hogy mégiscsak ahhoz a másik világhoz, a másik kultúrához tartozom, amelyről olvasmányaim szóltak. Camus és Sartre után Musil-t olvastam, Doderert és Joseph Rothot. Én is azt gondoltam, hogy ez az én hazám, mert innen származom, oda tartozom, csak ideiglenesen vesztettem el. És valóban

úgy tűnt, hogy tényleg arrafelé tartok, hogy egyszer majd én is ugyanúgy üldögélek a trieszti San Marco kávéházban, mint Claudio Magris.

Sok apró jel táplálta az illúziót, hogy ez lehetséges. A hetvenes évek elején a tanárok már nem üldözték a farmernadrágot. Gyakorta ők is farmerban jöttek be az órára, a pártvezetők feje fölött absztrakt festmények lógtak, a Kommunista Szövetség Központi Bizottságában pedig avantgárd költők foglaltak helyet; a politikusok nyugati egyetemekre küldték gyermekeiket. Dior, Chanell, Gucci és a többiek neve bekerült a szocialista divatszótárba. Tito marsall Sophia Lorennel kocsikázott Brioni szigetén, Elizabeth Taylornal meg Richard Burtonnal vacsorázott a pártelnöki rezidenciában. Burton neve akkoriban fontosabb volt, mint Marxé vagy Leniné. Marxot lehetett bírálni, de Burtont nem. Tito a legújabb divat szerint öltözködött, azonban leginkább világoskék marsalli egyenruháját kedvelte. Ha abban jelent meg, akkor tudtuk, hogy vagy nagyon jó, vagy nagyon rossz hírek következnek. Fordulat lesz! A férfiak a jugoszláv konfekcióiparra panaszkodtak, a nők pedig unszolták őket, hogy csakis olasz öltönyökben jelenjenek meg, mert még az alapszervezetekben is jobban megbecsülik őket, hiszen a politbüro tagok is az olasz divatot követik.

Évekkel később került a kezembe Claudio Magris rokonszenves esszéje a San Marco kávéház kifinomult közép-európai szelleméről és kávéházi hangulatáról, amelyben furcsán keverednek a közép-európai meg a mediterrán sorsok. A San Marco igazi kávéház, történelmi peremvidék, itt konzervatív hűség és liberális pluralizmus járja, írta, majd az L alaprajzú kávéházból megfigyelte, amint az alkonyi nap lángra lobbantja a kerek domborműveket körülburjánzó széles arany kávécserjeleveleket, az asztal mögötti tükörben pedig felcsillan a tengerbe bukó nap utolsó sugara. Közben Hermann Bahrra gondolt, aki úgy érezte magát Triesztben, mintha sehol sem volna. A pulton csillogó gyümölcsöstálak, pezsgősüvegek, piros asztali lámpa szivárványlik, fent a mennyezeten a csillárok bizonytalan fénye bújócskázik, mint megannyi vízen táncoló holdkorongé. Elképzelttem magam elé a földimet, a szerb pincért, amint a Noé bárkáját megidéző kávéházban elegánsan hajlong Claudio Magris asztala előtt, diszkrét mosollyal felveszi a rendelést, majd könnyed tánclépésekkel a sötét felé tart, hogy megrendelje a presszókávét és a finom süteményt. Mennyit kellett gyakorolnia ágrólszakadt balkáni földimnek, hogy elsajátítsa azokat az előkelő manírokat, amelyeknek köszönhetően a homo duplexként Claudio Magris elé varázsolja Közép-Európát?

Mi lenne, ha egy napon, miközben Magris szürcsölgeti az Illy kávét, betoppannék Ponto Rossó-s műanyag szatyraimmal a San Marco kávéházba? Ő a mediterrán és a közép-európai világ peremvidékén. Triesztben

mereng a csodálatos és imaginárius Közép-Európáról, amelynek kultúrája a „marginális és periferikus, a mulandó, gyenge és jelentéktelen védelmet jelenti a nagyravágyó szintézisek ellen, amelynek valami általános nevében áldozatul dobják az egyént”. Elővarázsolja a közép-európai enyészet és romlás csodálatos virágait, amelynek a San Marco a nagy metaforája. Én viszont a Balkán és a Közép-Európa határán, Újvidéken, tehát ugyancsak a peremvidéken a romlás virágainak – a két farmernadrág meg a nejlon reklámszatyor emlékével – már csak a romlás virágainak a kóróját ismerem. Azt a világot, amelyben egyik napról a másikra változnak az utcák és a városok elnevezései, az emberek identitása és hitvallása, a határok, a rendszerek, a vezérek, az eszmények, a történelem. Onnan jövök, ahol minden állandó forma összeroppant.

Ez a kérdés él bennem, amióta a trieszti San Marco kávéház elegáns pincérel, földimmel találkoztam. A San Marco mindig San Marco maradt, a Dornstädter pedig a politikai érdek kénye-kedve szerint változtatja nevét, akárcsak az utcák és az intézmények neveit. Az egyik hangulatos újvidéki utcát, amelyben néhány kivételesen szép szecessziós épület húzódik meg, ahol a Vojvodina Szálloda is található (mely a város első szállodája, és melyet szintén számtalan névvel ellátták már) fiatalabb koromban Narodni herojinak, Néphősök utcájának nevezték. Réges-régen Hergassének, Úri utcának, Gospodska ulicának hívták. Aztán lett belőle Kossuth utca, aztán Regenta Aleksandra utca, utána Adolf Hitler utca, majd Kralja Aleksandra utca. 1945-ben először Sztálin utca lett, aztán 1950-ben Ranković utcára változtatták, majd 1966-ban a kommunista belügyminiszter, Ranković bukása után, Néphősök utcára keresztelték. A diktátorok és a rendőrfőnökök után az antifasiszta hősookról nevezték el az utcarészt, mert a névadók abban bíztak, hogy ez végleges lesz, örökös, hiszen a néphősök és az antifasiszták sohasem buknak meg. Ám változtak az idők meg a hiedelmek is. Történt ugyanis, hogy a rendszerváltás után az antifasisztákat nem illette meg többé a széles főutca, csak annak legvégén kaptak egy szeletet, mondván, ne gondolja senki, hogy kisemmizték őket. Az utca szebbik, szélesebb részét Szerbia királyáról, majd a királyi Jugoszlávia megalapozójáról, vagyis Jugoszlávia első királyáról, Aleksandarról nevezték el, éppen azokban az években, amikor Jugoszlávia hivatalosan is megszűnt létezni. Elmagányosodott a szerb király Szerbiája. Az irónia belopódzkodott még a róla elnevezett utca nevébe is.

Ahogy átalakultak az utcanevek, úgy lényegült át az emberek nézete, gondolkodásmódja, eszményképe, értékrendje. Az emberi sors elporlad, darabokra hull, végül már sorsnak sem nevezhető. A nagyapám először az Osztrák–Magyar Monarchia állampolgára volt, majd a királyi Jugoszlávi-

áé, aztán Magyarország honpolgára lett, végül a szocialista Jugoszláviáé, holott egy emberöltőn keresztül ugyanabban a faluban, sőt ugyanabban az utcában lévő házikójában élt. A magyar hatóságok kommunistagyanúsnak tartották, és a szegedi Csillag börtönbe zárták, a kommunista partizánok fasisztát láttak benne, és saját háza előtt véresre verték, megnyomorították. Ilyesféle túlélő volt az apám is.

A családtörténetek megszakadtak, majd újrakezdődtek. Az utcák és a kávéházak régi neveit gyorsan elfeledtük, megtanultunk újra tájékozódni. Az urakból villámgyorsan elvtársak lettek, aztán újra urak, a jobboldaliakból baloldaliak, a háborús bűnösökből békegalambok, a hősökből árulók, az árulókból hősök, a barátokból ellenségek, a megrögzött hitetlenekből pedig a legbuzgóbb hívők, akik az oltáriszentség színe előtt a legnagyobb átkokat szórják a hitetlenekre. Az emlékezetet az állam irányítja, az irányított emlékezés pedig megbízhatatlan, mert az egyik végletből a másikba esik.

Egyre inkább tűnik úgy, hogy az egész Kelet-Közép-Európa álarcot hord, mint az a pincér ott a San Marcóban. Évtizedek múltán, amikor az álarc kényelmetlenné válik, letépi magáról, ám a tükörben döbbenetesen veszi észre, hogy igazi arca az álarchoz idomult. Ám nem teljesen, csak részben. Az arcvonások megváltoztak, míg minden más maradt a régiben. Az orrunk, a szemünk, az ajkunk és arcunk alakja változott, ezzel szemben szellemünk alig valamicskét. Olyan maradt, mint a maszkok korszakában. Ennek ellenére szabadnak véljük magunkat, minthogy tudunk idomulni. Szabadok vagyunk meg boldogtalanok is, mert szorongunk, hogy elvesztettük igazi énünket, amit sohasem feledünk el. Hamis játék, mely szerint ámitjuk magunkat, hiszen nem is volt igazi arcunk. Örökös skizofréniában élünk. Sejtjük azonban, hogy valami mégsem stimmel. Mindhiába bámulunk a tükörbe, elemzően fürkésszük vonásainkat, midőn egyre inkább elbizonytalanodunk, vajon melyik az igazi énünk? Tükörképünk árulkodóan tükrözi, miszerint mi sem vagyunk már a régiek, ugyanakkor nem vagyunk azok sem, amit az álarcval akartunk magunkra erőltetni. Hisztériánkat gerjeszti, hogy nem tudjuk többé pontosan, melyik az igazi arcunk. A régi vagy az új? Melyik az igazi, és melyik a hamis?

Így éltem meg a rendszerváltást.

Gyakoroltam a közép-európai álmodozást és melankóliát, elmerültem a romantikus közép-európai könyvtárban, készültem a nagy rendszerváltási színjátékra. A bársonyos forradalom úgy közeledett, mint a látványos bécsi operett, azzal az újítással, hogy ezúttal a kommunista vezetők csillogtak a színpadon. Jó üzletet kötöttek. Az egyszerű párttaggság kórusa meakulpázott. Lelkiismeret-furdalás gyötörte őket, mert elkábította őket a

totalitarizmus mérgező illata. Az ügyesebbek és a rugalmasabbak azonban feltalálják magukat. Igaz, kommunisták voltunk mindannyian, mondták. Kiderült, hogy a kommunista álarc alatt kiváló nacionalisták meg hazafiak rejtezkedtek, emiatt gondolkodás nélkül átteveztek a nemzeti pártokba.

Miután a forradalomról lehullott a szép, demokratikus plüss, megmaradt a csupasz, durva populista vászon.

Az érzékenyebb lelkiütemek arról meditélnak, hogy miért fogyasztották a kommunista mákonyt, a találékonyak felismerték, hogy beköszöntött az elsődleges tőkefelhalmozás kora. A patriotizmus és nacionalizmus csak arra jó, hogy az ember nemzeti oligarcha legyen. Aki ezzel nincs tisztában, az vessen magára, legyen idealista és pária, maradjon továbbra is ellenzéki. A parlament arra jó, hogy védje az újjazdagokat, a jogállami ostor mégis kívánatosabb, mint a kommunista járom. Beleestünk a vadkapitalizmusba, mint a moslékba a mosolygó béka. Kelet-Közép-Európa tényleg a bécsi operettekre hasonlított, de senki sem akarja látni a színpalak mögött zajló shakespeare-i tragédiát.

Így kezdődött! A régióban a nyolcvanas években egyszeriben divatba jöttek a közép-európai jövőről szóló szimpóziumok. Először csak emberarcú, demokratikus szocializmust akartunk, aztán hogy, hogy sem, mégiscsak a kapitalizmusban kötöttünk ki. Miközben Gorbacsov többedmagával addig tervezgetett, hogy egyszeriben csak Berlinben ledőlt az a szégyenletes fal. Én Újvidéken úgy véltem anno, hogy a berlini porfelhő a szabadságot hozza. Magyarországról negyvenöt év tartózkodás után távoztak a jaltai invitálással érkezett oroszok, minek utána Budapesten keresztül egyre több orosz csempész érkezett Szerbiába. A Budapest–Belgrád-vonalon közlekedő Balkán expresszen ritkán volt szabad hely. Az oroszok és a románok helybe hozták a kaviárt, az olcsó szerszámokat és a még olcsóbb pamut alsóneműt. A feketepiacon felvásárolták a hamisított trieszti farmernadrágokat és a márkás nyugati parfümutánzatokat.

Szülőfalumba látogatva anyám többé nem a kedvenc töltött káposztával meg az általa készített franciakrémessel fogadott, hanem orosz kaviárral. Ünnepléses mozdulatokkal felszolgálták az orosz csempészekről vásárolt kaviárkonzerveket. A rendszerváltás előestéjén a falu olcsó kaviárt fogyasztott. Ez volt az a mesebeli eledel, amit a köznép csak az amerikai filmekben láthatott. Már csak a jégbe hűtött francia pezsgő hiányzott. De a franciák nem csempészték, így a Don Perignon Champagne elmaradt. Ők csak barátságukat kínálták fel a hadba készülő Szerbiának. Mert senki sem kételkedett abban, hogy ha már a fényűzésnek számító kaviárt fogyasztjuk, akkor valami biztosan történni fog. Először érkezett tájainkra zugárként orosz kaviár, majd a háború, aztán kopogtattak a nyugati bankok, bekö-

szöntött a szabadpiac, a parlamentáris demokrácia, a szólásszabadság, de mindez már nem érdekelté túlságosan a tömegeket. Sokan elkeseredetten kérdezték: hová lett az orosz kaviár? Hová lettek a népünnepélyek, a sült ökör, a báránypecsenye? A proletárokból, ha szerencsájük volt, csempészek lettek, ha nem, akkor mesebeli nyugati kapitalistákról ábrándoztak.

A kilencvenes évek elején a liberalizmus tündökölt a szellemi égbolton, olyan volt, mint a magasban csillogó léggömb. Két évtized múlva az egyik napról a másikra elárvult a baloldal is meg a liberalizmus is. Ettől fogva baloldaliság csak Nyugaton leledzett. Kétezer után az addig dívó ellenzéki szimpóziumokon az új funkcionáriusok vitték a szót, az egykori rendbontók megkomolyodtak, immár nemzetben, tőkében, befektetésekben és szabadpiacban gondolkodtak, ha nem ezt tették, akkor eltűntek a történelem süllyesztőjében. Az államszocializmus korában hangoztatott szépen csengő ellenzéki liberalizmusból a közép-kelet-európai és a balkáni rablókapitalizmusban szitokszó lett. A szélsőjobbos mozgalmak lassan-lassan elfoglalják az utcákat, a tereket. Szabadságot akartatok, hangoztaták diadalittasan, akkor tessék, itt vagyunk! A gyengélkedő, eladósodott államok rendszerint kapitulálnak előttük.

Döcögött a kelet-közép-európai bársonyos forradalom a tarka színpalak előtt. Csak egy esetben hullott le a függöny, mintha csak valamilyen véletlenszerű műszaki malőr történt volna. Tito marsall birodalmát nemzetek meghipnotizált támogatásával a kommunista utódok véres háborúkkal verték szét. Lehet, hogy megszületésekor is torzszülött volt, és már akkor, mint korcs, bukásra volt ítélve, ám ennek ellenére Tito marsallnak sikerült elhitheteni vele kapcsolatban a szép illúziót, amelynek agóniája fegyverropogással, tömegsírokkal fejeződött be. Európa rémülten tekintett a Balkánra, a nemzetközi diplomaták nyöszörögve, kelleetlenkedve levetették hálósapkájukat, felöltötték a hivatalos frakkot. Jó ideig azonban továbbra is úgy viselkedtek, mintha hálósapkát viselnének. A koktélparton felmondták a leckét, miszerint szándékaik szerint csak a jaltai falat akarták szétverni, és nem hittek a szemüknek, amikor a balkáni vér a versailles-i béke falára fröccsent.

A kommunisták nagy többsége a konténerekbe vetette vörös pártkönyvecskéjét, a kukázó romák gondosan összegyűjtötték őket, majd cipős kartondobozokba szortírozva az utcán árusították az antifasiszta érdemrendeket, Marx és Engels műveivel egyetemben a vörös pártkönyvecskét, Tito-mellszobrokat, valamint egyéb szocialista relikviákat. Tito egykori pionírjai talpig felfegyverkezve tömegsírokat ástak, miközben a kibontott keblű turbó-folk énekesnők danásztak meg ropták a táncot, az oligarchák pedig éljeneztek, tapsoltak meg fizették a dáridó cechjét. Az új martalócok

nem tartották magukat a holokauszttal precíz szabályaihoz, és az áldozatokról nem vezettek pontos nyilvántartást. Az öldöklés afféle gyilkos középkori bacchanáliára emlékeztetett. Újvidék utcáit ellepték a terepszínű egyenruhát viselő katonák meg a Horvátország felé dübörgő tankok. A kávéházakban terepszínű egyenruhások hangoskodtak, az asztalra helyezték fegyvertárukat, és whiskyt rendeltek. Az utcáról félve lestek be a nyugdíjasok, akik felvették a bankban a késve érkező nyugdíjukat, és rohantak a piacra, hogy a dinárért német márkát vásároljanak, mert a dinár értéke óráról órára zuhant, úgyhogy ez volt az egyetlen lehetséges módja annak, hogy legalább a betevő falatot biztosítsák. A patrióta oligarchák az elképesztő inflációval fosztogatták a nemzeti érzelmektől megmámorosodott népet. Ha valamelyik vendég dinárral akart fizetni, a pincérek a fejüket vakarták, gyűrött fehér ingben, fekete nadrágban és fekete klottkötényükben toporogtak, és sehogyan sem tudták pontosan átszámolni a feketekávé árát. Egy órával ezelőtt annyi volt, de hogy most mennyi?! Tehetetlenül vonogatták a vállukat. Persze az sem biztos, hogy éppen annyi volt, amennyit felszámoltak. Nem is nézték jó szemmel a dinárral fizető vendéget, jobban szerették a német márkával fizető kuncaftot. A hazafias alattvalók ragaszkodtak a német márkához, miközben az állami médiumok a németeket ostorozták.

Tömegesen érkeztek demokráciáról szónokló nyugati politikusok meg a civil aktivisták, akik demokrácia-tanfolyamokat szerveztek. A tábla előtt állva barátságosan szemlélték a hallgatókat, és illusztrálták, miként működik a civil társadalom. Ti fogjátok ellenőrizni a kormányt, orvosoljátok majd a kormány tévedéseit, és helyes irányba terelitek a politikusokat, mondogatták.

A hallgatók a terem bejárata felé kandikáltak, figyelték, hogy mikor tűnnek fel a pincérek, akik majd kitarják az ajtókat, és az ebédlőben terülj asztalkám, eszem-iszom veszi kezdetét. Lazacos, kaviáros szendvicsek várták a jövő demokratáit. Főleg az amerikaiak neveltek bennünket. Jöttek a csinos amerikai alapítványi hölgyek, akik nem verték a fogukhoz a garast, és kiadós lakomákat rendeztek. Nemcsak lazacos szendvicset tálaltak fel, hanem rántott gombát, grillezett hússzeletet és sokféle salátát.

Faltuk a finomságokat, miközben a béke esélyeiről cseverésztünk. A németek is rendeztek béketanfolyamokat, ahol azt fejtegették, hogyan kell szembenézni a gonosz múlttal. A legjobbak mégiscsak az amerikaiak voltak, akik a város főterén sátrakat emeltek, és ingyen osztogatták a szerb babfőzeléket, a magyar gulyást, a szlovák sztrapacskát meg a román micsapasztát, hogy bevezessenek bennünket, bennszülötteket, a multikulturalizmus nemes világába. Mi, a béketeremtők, megszeppenve vonultunk félre, amint feltűntek az álkatonai egységek katonái. Lestük,

hogyan tömik a bendőjüket a román micsapasztával na meg magyar gulyással, hogy – végre – mi is sorra kerülhessünk. Az amcsik mosolyogva kínálgatták a finomságokat, mondván, mindegy, hogy ki fogyasztja, hisz a demokráciában mindenki egyenlő jogokat élvez.

Ezt gyorsan felismerték a helyi oligarchák. Feltűntek a multinacionális tőke pedáns képviselői is, akik nem pazarolták a pénzt a micsapasztára meg a gulyásra, hanem körülnéztek, és megkérdezték, mibe kerül ez meg az, vagyis mindaz, amire kivetették a szemüket. A leggyorsabbak az olaszok voltak, akik megvásárolták az állami telefoncéget, mire végre-valahára Miloševićnek nagyobb összeg üthette a markát. A helyi oligarchák pedig abban reménykedtek, hogy a multik hoznak magukkal némi kölcsönt, nemcsak donációt, hiszen nélküle nincs szabad piac, ha pedig nincs szabad piac, akkor vége a demokráciának.

Így, bicegve, erőtlen léptekkel, öregesen, ráncos arccal, foghíjasan tipegett felénk a béke.

Aztán egyszer csak tényleg beköszöntött. A sarokba került a kalasnyikov meg a subara, a revolver pedig a családi ereklyék között kapott helyet. Csak ünnepnapokon volt szükség rá, hogy lehessen mivel jókat lövöldözni. Előkerült az internacionális kozmetika. Jöttek az európai politikusok, nyomukban a szimatoló multik. Megint úgy kellett öltözködni, mint Tito idejében! A legújabb olasz divat szerint. A multik tényleg hoztak is valamennyi dollárt meg eurót is. Nem túl sokat, de azért csurrant-cseppent. Igaz, az eurókötegeket megspékelték némi demokratikus szentbeszéddel, mire az oligarchák bólogattak, O. K., legyen demokrácia, így hát a dolog mégiscsak jól végződött, hiszen ezekkel a tőkészekkel jól megértik egymást, mert ők is egyre kevesebbet papolnak az emberi meg a kisebbségi jogokról. Lezajlott a rendszerváltás, és happy enddel végződött.

Hosszas kivárás után megérkezett Joe Biden, az Egyesült Államok alelnöke is. Belgrád fontosabb utcáinak még a csatornahálózatát is ellenőrizték, a lefolyókban rendőrök kuksoltak. Többen az orrukat piszkálták, nem értették, hogy miért kell védeni azt, amit két évtizeden át szidalmaztunk. A bűdös csatornahálózatban őrködve a hollywoodi színésznőkre gondoltak. Sophia Lorenre, Elizabeth Taylorra, Gina Lollobrigidára, akik Titóval kocsikáztak a marsall fiákerében és limuzinjában Brioni szigetén. Még gyermekkorában, a mozivásznon látta először a szexis színésznőket. Nagyon irigyelte Tito elvtársat, amiért a közelükben lehetett. Elizabeth Taylor és Marilyn Monroe – ez az igazi Amerika, és nem ez a Biden, akit neki a bűdös csatornában rostokolva kell őriznie.

Biden széles hollywoodi mosollyal üdvözölte a belgrádi politikusokat, akik legújabb olasz divatú öltönyökben feszengetek előtte. Hadd lássa az

amcsi, hogy nagyobb európaiak vagyunk, mint a németek meg a franciák. Némi alkudozás és huzavona után következett a díszvacsora, amelyen az alelnök magasra emelte poharát, majd koccintott a szerb nábobbal, aki Milošević hatalma idején a háborús időkben tett szert az első millióra, és akinek valamiért hosszú időn át tilos volt belépnie az Egyesült Államok területére.

Így végződött a bársonyos forradalom. Biden és a nábob tiszteletudóan emelte poharát, koccintottak, az utcákon pedig egymás mellé került a Coca-Cola és a nemzeti hősként tisztelt Ratko Mladić óriásplakátja.

Az egykori ellenzéki értelmiség elárvult, most már a szimpóziumokra a miniszterek és az államtitkárok járnak, akik kedélyesen összeölelkeznek nyugati kollégáikkal. Kezet ráznak, a kamerákba mosolyognak, mímelik, mintha minden rendben lenne. Kiderült, hogy a demokrácia elviselhető, csak tudni kell vele bánni. Akik két évtizeddel ezelőtt naivan a szabadságról álmodoztak, a Nagy Ellenség nélkül maradtak, és úgy érezték, mintha besétáltak volna a szabadság csapdjába. Riadtan meghátráltak, elnémutak, kritikájuk élet veszítette. Nem ilyen kapitalizmust akartak, de nem zúgolódnak, nehogy a szocializmus utáni nosztalgiával vádolják meg őket. Még majd kiderítik róluk, hogy ők az utolsó titkos kommunisták. Vagy liberálisok, mert ez is olyasféle szitokszó lett, mint a kommunizmus.

A trieszti pincér földim jól begyakorolta a közép-európai modort, olyanok lettünk, mint ő. Közép-európai eleganciával somolygunk, előkeelő hajlongás közepette szalutálunk a messziről jött vendég előtt, könnyed tánclépésekkel vezetjük az előre lefoglalt asztalhoz. Tisztességesen, távolsgártartóan viselkedünk, és nem bratyizunk. Hófehér kesztyűben szolgálunk fel a közép-európai kávéházakban, míg titkon az orosz testvérről meg Putyinról álmodozunk. Az irodalom is egészen megszélidült. Könnyed, fesztelen csuklóval, gondtalanul írjuk műveinket, mintha csak Párizsban élnénk gondtalan bohém életünk.

A kelet-közép-európaiak lassanként szabadságukban elveszítették identitásukat. Emléke fel-feltör a zsigerekből, azonban titkolnunk kell, vagy pedig tegyünk úgy, mintha ártatlan turisztikai attrakciót végeznénk. A New York-i, a londoni, a berlini és a párizsi urak néha kedvelik a balkáni egzotikumot, szívesen megtekintenek egy-egy mutatóványt, például valamelyik Kusturica-filmet. A párizsi dámák ilyenkor felsikoltanak, ah, milyen csodálatos, csupa egzotikum ez a világ. Kedvükért arcunkra helyezük a balkáni maszkot, igazi arcunk harci díszekkel ékesített kópiáját, és eljátsszuk a balkáni históriát. Azonban ez csupán kacérkodás, szórakozás, amikor kielégítjük a szaloglobalisták folklór utáni nosztalgiáját. Közki-vánatra időnként ezt is feltárljuk nekik. Jobb, ha ilyesminek tapsikolnak,

mintsem lássák, mi történik valójában. Nem kellett túl sokáig várni, hogy az imaginárius Közép-Európa meg a Balkán helyett megjelenjen az igazi arc, amelyet eredetileg leplezni szerettünk volna. Az arc, amely arról árulkodik, hogy a nemzetek és az államok gyanakodva vagy ellenségesen szemlélik egymást, miközben elemi erővel tör fel belőlük a nacionalizmus meg a populizmus. A térség úgy lendült jobbra, hogy belesajdult a dereka, mert a Nyugattól is jobbra akar elhelyezkedni.

Szabadságunk leleplezett, lemeztelenített bennünket. A maszkhoz idomuló arcvonások mögött megbúvó másik arcot, amit a kommunizmus kényszerrel, diktatórikus módszerekkel elrejtett, a saját illúzióink és eszményeink a képzeletbeli Közép-Európával kozmetikázták ki. A közép-európai álmot, amelyet Kundera, Konrád és Magris álmodott meg, egyszeriben szertefoszlott. Az illúziók is szertefoszlottak. Kiderült, hogy csupán az életrajzunkat hamisítottuk meg, különben minden marad a régiben. Az apák megtagadták múltjukat, a fiúk megtagadták apáikat. Toporgunk elvesztett illúzióinkkal. Többé nem vonható felelősségre sem a végelgyengülés stádiumában halódó, nyögdcisélő szocializmus, sem a Közép-Európát elrabló szovjet birodalom. Felvirradt a szabadság, elérkeztünk a legnehezebb útszakaszig, ahol saját magunkkal kerültünk szemtől szembe. Hunyorgatva bámuljuk magunkat a tükörben. Egy helyben toporgunk, nem harcolunk már sem a kommunista diktatúra ellen, sem a szabadságért. Szabadok vagyunk, ismerjük be némi közép-kelet-európai iróniával, miután tudjuk, hogy a szabadságunk is csak afféle álarc. Éljen a szabadság, ami semmit sem ér! Éljen a szabadság, vesszen az egyenlőség! Vesszen az egyenlőség, pusztuljon a testvériség! A szabadság terhe alatt nyögünk. Nyögjük a szabadságot. Nyüszítünk, de azért továbbra is balettlépésekkel, táncolva tálaljuk fel a presszókávét a nagy közép-kelet-európai kávéházban, ugyanúgy, mint szerb földim a trieszti San Marcóban. Közép-Európa és a Balkán elvesztette láncait, vele együtt a sorsát is. Ha az emberek hallanák a német ezredes és Vladimir történetét, a hasukat fognák a röhögéstől. Kitalált történet, legyintenének, mert jobban hisznek a televíziócsatornák valóságshow-jainak, mint a mindennapi életnek. Így lett Közép-Európából meg a Balkánból egy valóságshow-sorozat.